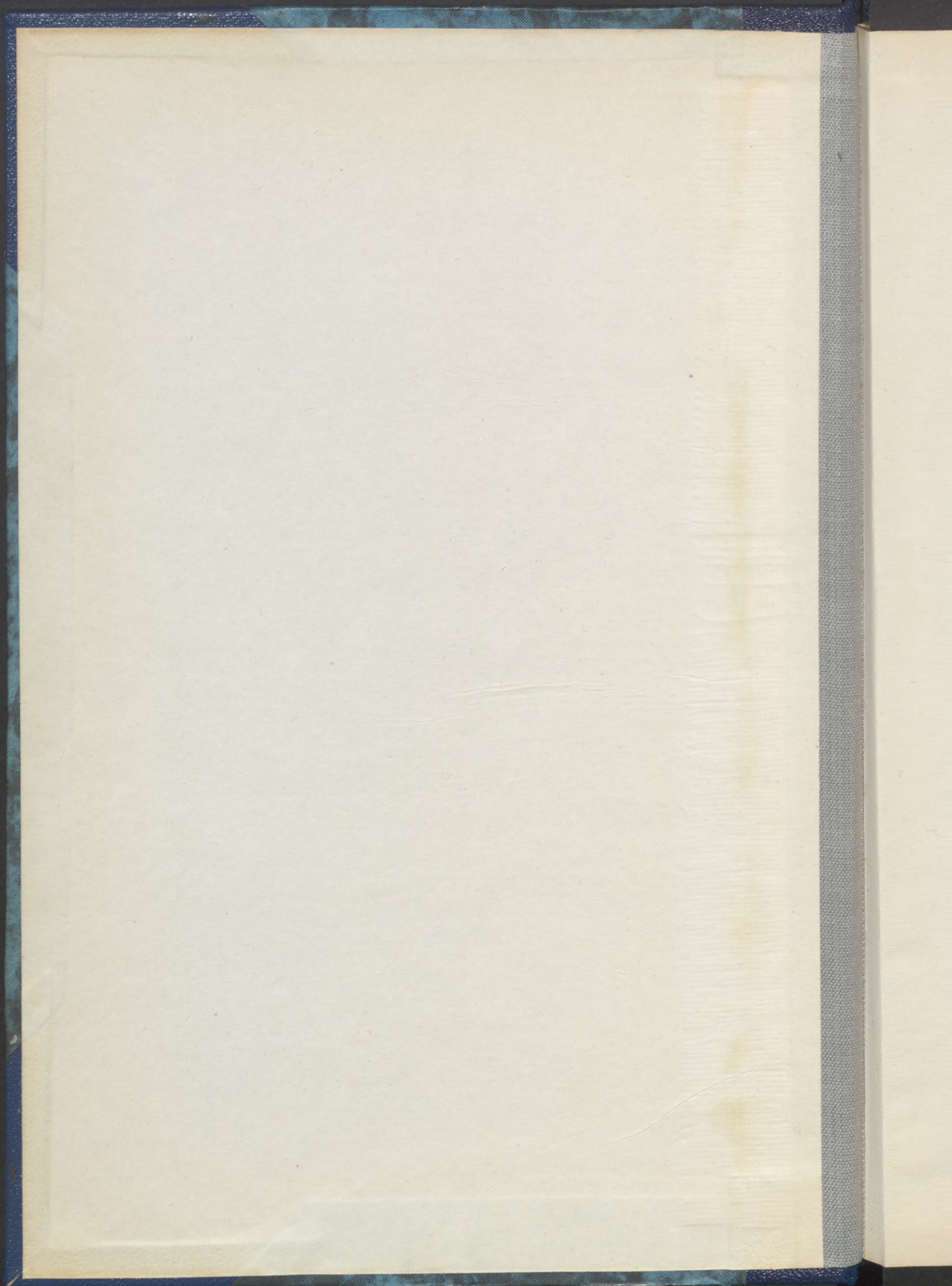
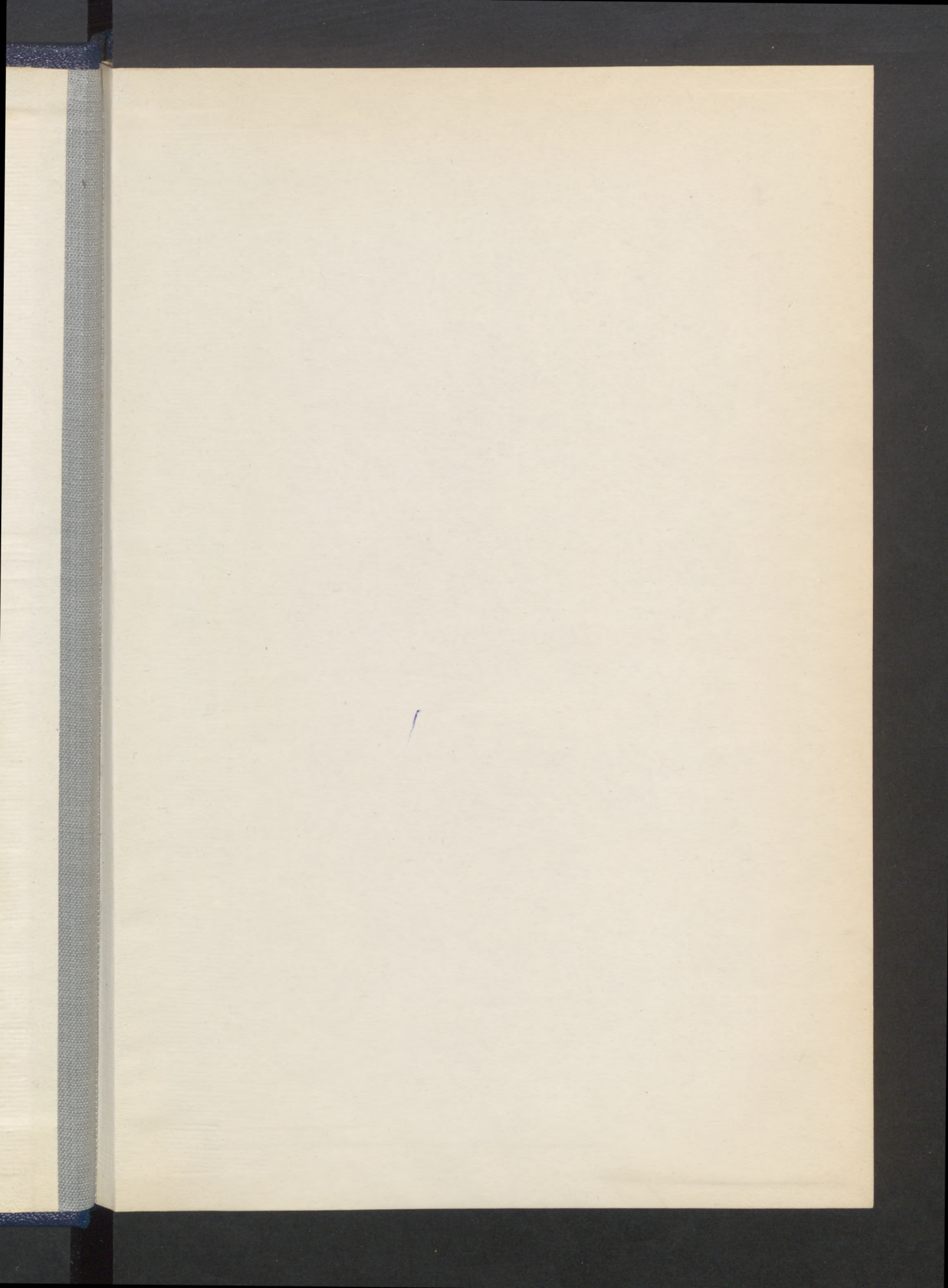

20.701/
2

20701/2.

A MAGYAR IPARI MUNKATUDOMÁNYI INTÉZET
2. SZÁMÚ KIADVÁNYA

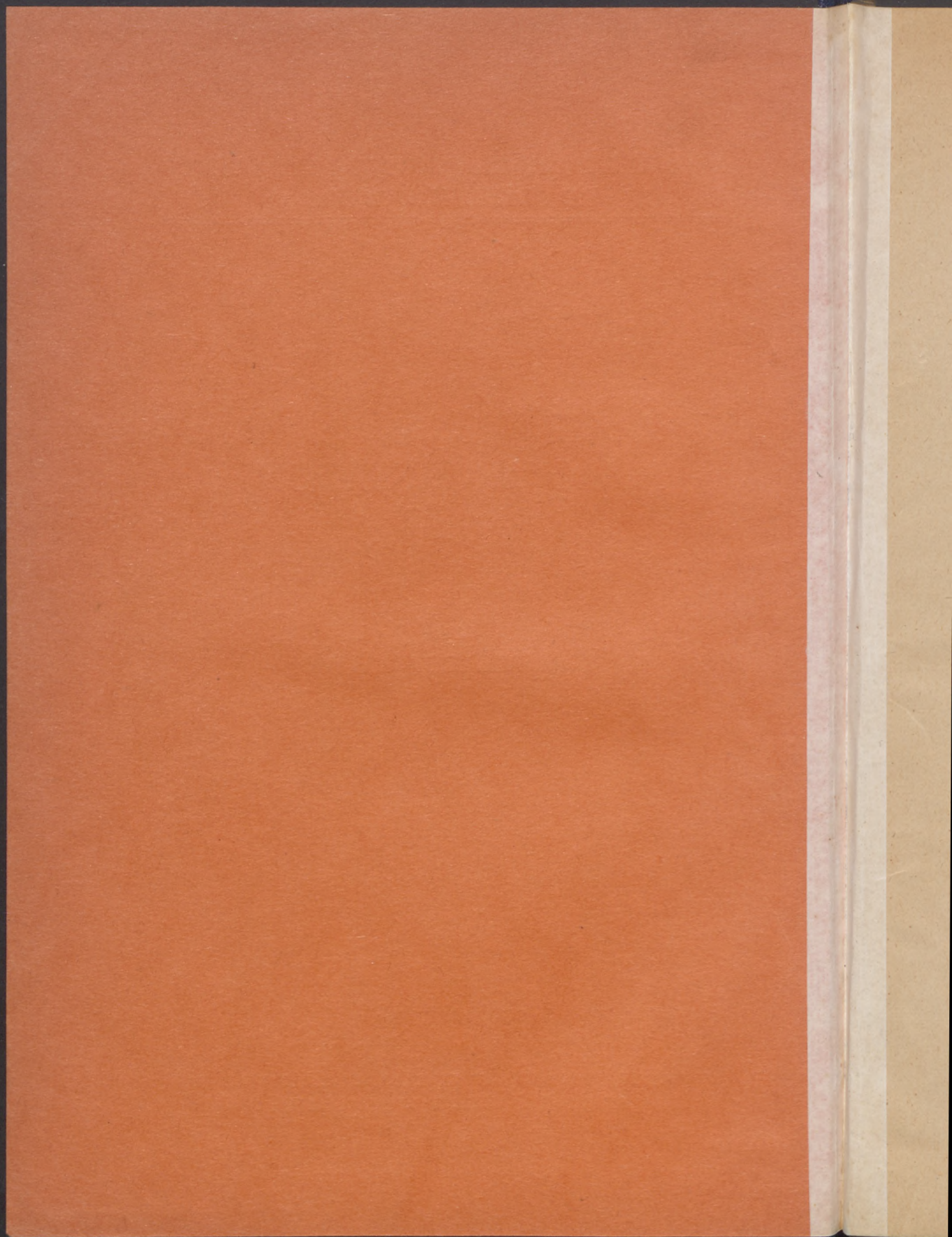
AZ ÉLETSZÍNVONAL ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON

1924 – 1944

IRTA:
DR. MATOLCSY MÁTYÁS

BUDAPEST, 1944

A MAGYAR IPARI MUNKATUDOMÁNYI INTÉZET KIADÁSA
(BUDAPEST, II., ORLÓ-UTCA 7. TELEFONSZÁM: 164-662)

A MAGYAR IPARI MUNKATUDOMÁNYI INTÉZET
2. SZÁMÚ KIADVÁNYA

AZ ÉLETSZÍNVONAL ALAKULÁSA
MAGYARORSZÁGON

1924 — 1944

IRTA:
DR. MATOLCSY MÁTYÁS

BUDAPEST, 1944

A MAGYAR IPARI MUNKATUDOMÁNYI INTÉZET KIADÁSA
(BUDAPEST, II., ORLÓ-UTCA 7. TELEFONSZÁM: 164-662)

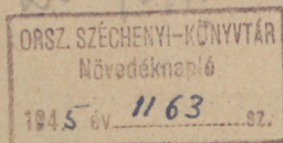
ÁRA : 12 P.

Minden jogot fenntartunk.

Utánnymást csak a forrás megjelölésével engedünk meg.

20.401/2

Felelős kiadó: Rézler Gyula dr.

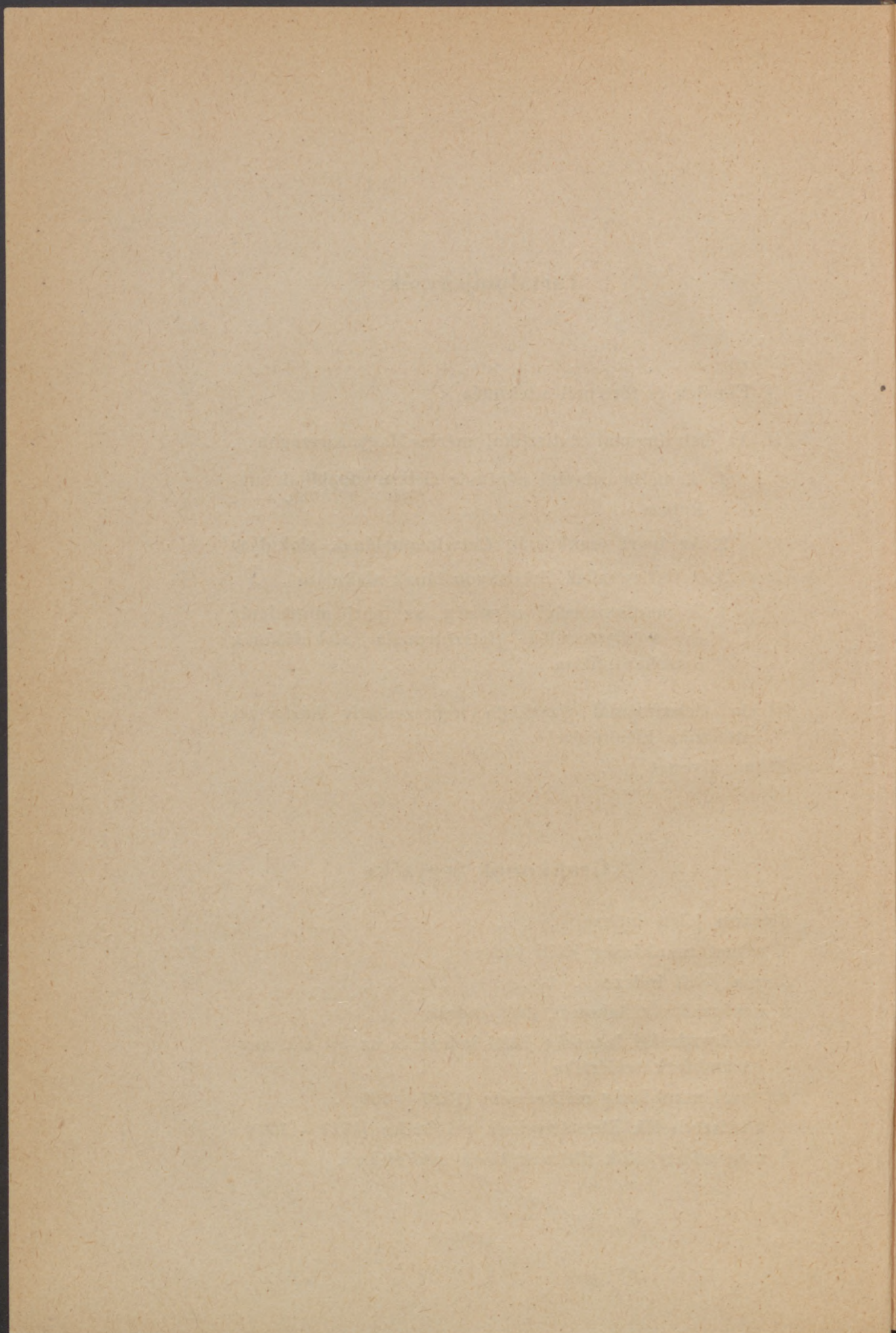
Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdája (Ig.: ifj. Kertész Árpád).

Tartalomjegyzék

	Oldal
Előszó	5
I. Elméleti és történeti áttekintés	7
II. Az életszínvonal statisztikai mérése Magyarországon	25
1. A mezőgazdasági népesség életszínvonalának alakulása	29
2. Az ipari munkásság életszínvonalának alakulása	37
3. A fixfizetésűek életszínvonalának alakulása	44
4. A mezőgazdasági népesség, az ipari munkásság és a tisztviselők életszínvonala alakulásának összehasonlítása	52
III. Az életszínvonal vizsgálata reprezentatív háztartási statisztika kiépítésével	55
Német kivonat	61

Grafikonok jegyzéke

Belgium jóléti indexe	14
A német munkásság jóléti indexe	20
Anglia jóléti indexe	23
A mezőgazdasági lakosság jóléti indexe	32
A mezőgazdasági lakosság jóléti indexe és az évi átl. nap-számbérek reálértéke	36
Az ipari munkásság reálkeresete (1929 = 100)	43
A köztisztviselők illetményeinek reálértéke (1929 = 100)	47
A magántisztviselők illetményeinek reálértéke	51

e
g
u
s
s

a
a
d
f
l
a
é
r
o
s
l
t

t
o
r
a
r

s
l
a
t
r
s
s
r

ELŐSZÓ

A Magyar Ipari Munkatudományi Intézet programjában első helyen szerepel a dolgozó osztályok életszínvonalának vizsgálata. Az életszínvonal alakulásának figyelemmel kísérése ugyanis lehetőséget nyújt olyan társadalmi betegségek orvoslására, amelyek elhanyagolásuk esetén csak nehezen, a társadalmi szervezet súlyos megrázkódtatásával gyógyíthatók.

Nagy nehézséget jelent azonban, hogy olyan indexsorok, amelyek az egyes dolgozó osztályok életszínvonalának alakulását akárcsak megközelítőleg hűen tükröznék vissza, alig állnak rendelkezésre. Már pedig a társadalmi szervezet berendezésének finomodásával párhuzamosan azoknak a módszereknek is tökéletesedni kell, amelyekkel a társadalom jelenségeit kívánjuk megállapítani. Éppen ezért örömmel bocsátjuk a szakkörök és az érdeklődő nagyközönség elé az Intézet munkabizottsági tagjának, Matolcsy Mátyásnak új munkáját, amely a magyar társadalom legfontosabb három csoportjának: a mezőgazdasági népesség, az ipari munkásság és a tisztviselők életszínvonalának állandó megfigyelésére tartalmaz újszerű, a korábbiaknál tökéletesebb módszert.

A szerző új munkája méltán sorakozik alapvető módszertani művei: „Magyarország nemzeti jövedelme“ és „A magyarországi jövedelem- és adóteher-megoszlás“ mellé. Ezeknek az új mű mintegy kiegészítése, mert közvetve betekintést enged, hogy a nemzeti jövedelem az egyes társadalmi csoportoknak milyen mértékű jólétet biztosít.

A Magyar Ipari Munkatudományi Intézet további munkája során két úton is hasznosítani kívánja Matolcsy Mátyásnak itt közreadott értékes módszerét. Egyrészt az Intézet e módszer alapján évről-évre vezetni fogja az egyes magyar társadalmi osztályok életszínvonalának alakulását mutató indexsorokat. Másrészt a mintegy 1000 családra kiterjedő részletes háztartási statisztika vezetésével alá fogja támasztani, illetve ki fogja egészíteni a magyar társadalom életszínvonaláról Matolcsy Mátyás módszere alapján elének tároló képet.

Dr. Rézler Gyula,
a Magyar Ipari Munkatudományi Intézet
igazgatója.

VORWORT

von Direktor des Instituts *Dr. Julius Rézler.*

Im Programm des Ungarischen Arbeitswissenschaftlichen Instituts für Industrie spielt die Prüfung des Lebensstandards der arbeitenden Klassen eine Hauptrolle. Ebendeswegen übergeben wir mit Freude den Fachkreisen und dem Publikum die neue Studie des Mitgliedes der Arbeitskommission des Instituts, des Herrn Mátyás Matolcsy, dessen Buch uns neue und vollkommeneren Methoden für die stete Beobachtung der drei wichtigsten Klassen der ungarischen Gesellschaft: der Agrarbevölkerung, der Industriearbeiterschaft und der Beamten bietet. Das Ungarische Arbeitswissenschaftliche Institut für Industrie möchte die hier veröffentlichte wertvolle Methode auf zwei Wegen nutzbar machen. Einerseits wird das Institut auf Grund dieser Methode die Gestaltung des Lebensstandards der einzelnen Gesellschaftsklassen weiterfolgen. Andererseits wird es durch die Führung einer Haushaltstatistik von mehrhundert Familien das durch Matolcsys Methode gestaltete Bild über den Lebensstandard der ungarischen Gesellschaft rechtfertigen und ergänzen.

Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924—1944

I. Elméleti és történeti áttekintés.

A tudományos életet több mint fél évszázada foglalkoztatja egy adott nemzetgazdaságon belül élő társadalom jólétének vizsgálata és mérése. De már a klasszikus közgazdászok, mint Smith Ádám is, felismerték, hogy téves a merkantilistáknak az az empirikus következtetése, hogy a jólét a nemesfémek birtoklását jelenti, mert a nemes fémek csak külső jelei a jólétnek s a jólétnek legfeljebb csak egyik — és nem is nagyon fontos — alkotó része. A népjólét fogalmát Smith Ádám a népességnek az élet összes szükséges és hasznos használati tárggyal való állandó ellátásában látja. (*all the necesseries and conveniences of life.*) Nyilvánvaló, hogy nem az a nép gazdag, amely sok nemesfémmel rendelkezik, hanem az a nép, amely a hasznos jószágok nagy mennyiségében bővelkedik. Senki sem azért gazdag, mert nemesfémek felett rendelkezik, hanem fordítva, azért rendelkezik nemesfémekkel, mert gazdag és mert arra is telik. A nemesfémek birtoklása a gazdaságnak legkevésbé fontos alkotóeleme, inkább a gazdagságnak csak jele. Helyesen határozza meg Smith a jólét forrását, amikor azt a népességnek az összes szükséges és hasznos használati tárgyakkal való állandó ellátására irányuló tevékenységben, vagyis a produktív munkában jelöli meg. Szerinte a népesség jólétének három feltétele vagy tényezője van: a föld (természet), a munka és a tőke.

Smith sem vette azonban észre, hogy a szükségleti tárgyaknak a nép között való eloszlása döntő jelentőségű a népesség jóléte szempontjából. A nép jóléte ugyanis nemcsak a termelésről, hanem a javak szétosztásáról is függ és így a népesség jó-

létének előbb említett három fő tényezője mellett a termelt javak elosztása a negyedik tényező.

Az újabbkori irodalom részletesebben foglalkozik a jólét kérdésével, elsősorban a jólét fogalmi meghatározásával.

Jólétnek (*Wohlfahrt*) nevezzük a szubjektív jólétnek állapotát.¹ A jólétünk „belső“, az egyén adottságaitól és „külső“, az egyéntől kívülálló tényezőktől függ. A belső tényezők az egyén testi és szellemi adottságaiból származnak, ilyenek pl. az ember testi és szellemi konstitúciója, az egészség, megelégedettség stb. Azonos materiális feltételek mellett ugyanis egy egészséges, kiegyensúlyozott ember jóléti érzése más, mint egy nyomorék, beteg emberé. A külső tényezők a rendelkezésre álló jószágok és személyi szolgáltatások.

A külső tényezők, vagyis a materiális javak bősége az „anyagi jólét“ fokát (*Wohlstand*) szabja meg. Ha ezt a nép egészére vonatkoztatjuk, eljutunk a „népjólét“, a „népéletsszínvonal“ (*Volkswohlstand*) fogalmához. A nép jóléte és így egyes tagjainak jóléte is attól függ, milyen mértékben rendelkezik javakkal. Az anyagi jólét (*Wohlstand*) mértéke tehát nem azonos az ember egyéni adottságai által befolyásolt szubjektív jóléttel (*Wohlfahrt*). Az anyagi jólét (*Wohlstand*, *economic welfare*, *bien-être matériel*) alapja az általános jólétnek (*Wohlfahrt*, *welfare*, *bien-être*).²

Bár az anyagi jólét az alapja egy nemzet általános jólétének, de nem egyedüli tényezője. Amint az egyén életében a szubjektív tényezők (a testi és szellemi konstitúció) szerepet játszanak jóléte megítélésében, hasonlóképpen a nemzeti társadalom általános jóléte viszonylag alacsonyabb materiális jóléti fokon is lehet kitűnő, ha például a viszonylag szűkebb anyagi ellátottság egy nagy nemzeti cél elérésének szolgálatában áll, főleg akkor, ha az egész társadalom lelkesedik a nagy célért. Jó példa erre a nemzetiszocialista német birodalom háború előtti élete, de az orosz szovjet társadalom viszonylag alacsony jóléti szintje mellett is számos fanatikus szovjet polgár nyilatkozott akként, hogy a jelenlegi szűkös életük vezet el néhány generáció után az általánosan magasabb életszínvonalhoz.

Ha azonban a nemzeti társadalom életszínvonalát vizsgál-

¹ Dr. Alfréd Amonn: *Grundzüge der Volkswohlfahrtslehre*. Jena. 1926 399. oldal.

² A. L. Pigou: (*The economics of Welfare*): „welfare includes states of consciousness only, and not material things“.

juk és statisztikailag kívánjuk mérni, csak a materiális síkon mozoghatunk. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a vizsgálat eredményei az illető nemzet geopolitikai, morális és kulturális adottságainak szem előtt tartásával értékelendők. Ebből az is következik, hogy a különböző nemzetek jólétének vizsgálata nem végezhető azonos módszerek szerint, de a számszerű összehasonlításnak lehetősége sincs meg; (mert pl. az egyik országban a szociális biztosítás fejlett fokon van, a másikban pedig nincs, vagy csak kezdetleges szinten van, s így az igények kielégítésének lehetőségei sincsenek meg annak ellenére, hogy esetleg a kedvező konjunktúra egyeseket vagy egyes rétegeket anyagilag arra képessé tenne,) éppúgy, mint a nemzeti jövedelemszámítások eredményei egyszerűen nem hasonlíthatók össze akként, hogy a különböző országok valutáit a nemzetközi árfolyamon átszámítjuk, mert az egyes országok gazdasági szerkezete, a nép munkateljesítménye, az államigazgatás formája, az egyes országok eltérő célkitűzései, stb., stb. igen eltérők.³

A népi jólétnek (*Volkswohlstand, standard of living*), az életszínvonalnak mérésénél az életszínvonal alatt egy számszerűen meghatározható állapotot kell értenünk, amelyet a széles tömegek jövedelmi viszonyai jellemeznek. Közfelfekvő lenne az a gondolat, hogy az életszínvonal alakulását a nemzeti jövedelem alakulásával jellemezzük. Ez azonban nem adhat helyes képet, mert bár a nemzeti jövedelem globális alakulása alapja a nemzeti társadalom jólétének, — amit már Smith Ádám a föld, a munka és a tőke egymásra való hatásának eredményében fel is ismert — a negyedik tényezőt, a javak megoszlását azonban eltakarja, aminek pedig a társadalom különböző rétegeinek életszínvonala szempontjából nagy jelentősége van. De éppen így nem lehet célravezető egy olyan jóléti index (*Wohlstandsindex*) sem, amely a társadalom minden rétegét magába foglalja és elméleti, közgazdasági, valamint statisztikai szempontból tökéletes lehetne. Az ilyen index kevesetmondó is lenne, mert ilyen indexben sok komponens egymást ellensúlyozza és az egyes rétegek életszínvonalának jellegzetes változásait eltakarná vagy legalább is tompítaná. A vizsgálat módszereinek alapgondolata tehát az, hogy csak statisztikailag homogén és funkcionálisan összefüggő tényezőket szabad együtt vizs-

³ L. Colin Clark: *National Income 1924—1931*. London. 1932. és dr. Matolcsy Mátyás és dr. Varga István: *Magyarország Nemzeti Jövedelme. 1924/25—1934/35* Budapest, 1936 munkáit.

gálat tárgyává tenni. Ennek fel nem ismerése jellemzi a múlt század utolsó évtizedeiben, de még jóval később végzett kísérleteket is.

A múlt század utolsó évtizedeiben a jóléti fok statisztikai meghatározása irányában végzett kísérletek — mint alább kitűnik — nélkülözték a fogalmak tisztázását és a kérdés elméleti megvizsgálását. A jóléti index (*Volkswohlstandsindex*) számítása az egyes országokban igen különböző alapokra támaszkodott. Ezek a kísérletek a jóléti indexben az életmegnyilvánulás különböző szimptomáit igyekeztek számszerűen kifejezésre juttatni. Elsősorban élelmezési és élvezeti cikkek fogyasztási mennyiségét (rendszerint a hús-, cukor-, tea- kávé-, kakaó-, alkohol-, dohány- és sörfogyasztást ragadták meg) tekintették jellemzőnek. A következő szimptomának a lakásviszonyok alakulását vették. A jóléti fok további igen jellegzetes tünetének a házasságkötések, születések, halálozások, válások számát tekintették.

Az életszínvonal alakulására azonban ezek valójában nem teljes bizonyossággal jellemzők, mert pl. a húsfogyasztás csökkenése még nem jelenti feltétlenül az életszínvonal hanyatlását, hanem esetleg csak azt, hogy a közönség étkezési szokásai, ízlése megváltozott és más, esetleg nagyobb értékű élelmicikk fogyasztása emelkedett, ami a húst helyettesíti. A házasságkötések, a születések száma sem feltétlenül esik egybe a jólét fokával, sőt lehet éppen ellentétes hatású, ha szellemi és erkölcsi motívumok kedvezőtlenül alakulnak.

Az első kísérletet *Neumann-Spallart* végezte, amelyről 1887-ben a Nemzetközi Statisztikai Intézet római ülésén számolt be.⁴ A jóléti index felépítésénél a tünetek négy csoportját különböztette meg: 1. a termelést, 2. a bel- és külkereskedelmet, 3. a szociális helyzetet, 4. az állam morális helyzetét. Az egyes országokra nézve természetesen az illető országokra jellegzetes tüneteket vizsgálta.

Az első csoportban, a termelési viszonyoknál az egyes országokban a különböző termelési ágakat vette számba:

- Nagybritannia: 1. kőszén-
2. vasipari
3. pamut- és gyapjúipari termelés.
Franciaország: 1. kőszén-
2. kohó- és vasipari

⁴ Mesures des variations de l'Etat économique et social des peuples. Bulletin de l'Institut International de Statistique. Tome 2.

- Franciaország: 3. selyemipari.
4. textilipari termelés.
- Németország: 1. kőszén-
2. kohó- és vasipari
3. selyemipari
4. szeszszitaltermelés.
- Ausztria: 1. kőszén-
2. kohó- és vasipari
3. sör-
4. len- és jutaipari termelés.
- Belgium: 1. kőszén-
2. kohó- és vasipari
3. fegyveripari
4. üvegipari
5. horganytermelés.
- Amerikai Egye- 1. kőszén-
sült Államok: 2. kohó- és vasipari
3. pamutipari
4. gyapjúipari termelés
5. gabona és tengeri vetésterülete.

A második csoportban a bel- és külkereskedelemre vonatkozó adatokat állította össze:

- Nagybritannia: 1. a vasúti személyforgalomban megtett
km-ek száma
2. a vasúti áruforgalom tonna-km. száma
3. tengeri hajózás
4. a bankok leszámolási forgalma (clearing house)
5. külkereskedelmi forgalom.

Németország, Franciaország, Belgium és Ausztria esetében ugyanezeket a jelenségeket vette számba, kivéve a bankok leszámolási forgalmát és Ausztria esetében még a tengeri hajózást.

A harmadik csoportba a szociális helyzetre jellemző adatokat vette fel:

1. élelmiszer-, ital-, dohány-, sör- és szeszfogyasztás
2. takarékbetétek, tőke-emissziók és alapítások
3. kivándorlás
4. csődök száma.

A negyedik csoportba az állam morális helyzetét megvilágító tüneteket sorolta:

1. házasságkötések száma
2. születések száma
3. a törvénytelen és az összes születések számának aránya
4. öngyilkosságok száma
5. bűnügyi esetek száma, megkülönböztetve a tulajdon és testi épség ellen elkövetett cselekményeket.

A négy csoport adataiból egy-egy indexszámot készített. A termelésre és kereskedelemre vonatkozó indexeket összevonta s így 3 csoportindexből nyerte az egyes országok jólétére jellemző általános indexet, mérlegelés alkalmazása nélkül.

Neumann-Spallarttal ellentétben *Fovilles*⁵ nem szerkesztett általános indexet és megelégedett azzal, hogy a különböző szimptómákat grafikusán ábrázolta. Az egyes években az egyes komponenseket különböző színekkel jelölte aszerint, hogy kedvező (vörös), kevésbé kedvező (rózsaszín), még kevésbé kedvező (szürke), illetve kedvezőtlen (fekete) helyzetnek feleltek meg. A szimptómák, amelyeket a jóléti fok szempontjából jellegzetesnek vélt, a következők voltak:

1. az állam-pénzügyi helyzet
2. a bevitel és kiviteli
3. a hajózás
4. a termelés
5. a dohányfogyasztás
6. a párizsi színházak bevételei
7. a csődök száma
8. az öngyilkosság
9. a természetes szaporodás alakulása.

Fovilles színes táblái ránézésre mutatták, hogy pl. az 1887 év kedvezőtlen volt, amikor a szürke és fekete színek domináltak, míg a színek 1879 és 1880 éveket kedvezőeknek mutatták. 1882-től ismét a fekete szín dominált és a helyzet csak 1886–87 években, amikor a táblák végződtek, kezdett lassan javulni, bár a szürke színek túlnyomóan szerepeltek.

Armand Julin Belgium gazdasági helyzetének alakulását mutatta be indexszámokban 1880-tól 1908-ig.⁶ Általános index-

⁵ *Essai de météorologie économique et sociale. Journal de la Société de Statistique, Paris. 1888.*

⁶ *Journal of the Royal Statistical Society. London, 1911 február.*

száma 43 csoportindexszámból tevődik össze, amelyeket a következő főcsoportokba sorolt:

I. Demográfiai és morális tényezők.

1. a törvényes születések
2. a törvénytelen születések
3. a halálozások
4. az öngyilkosságok
5. a házasságkötések
6. a törvénytelen gyermekeknek házasságkötések által való elismerése
7. a betörések
8. a bűnözési esetek
9. az elmebetegek számának alakulása.

II. Ipari termelés.

1. a széntermelés tonnákban
2. a vastermelés értéke
3. az acélttermelés értéke
4. a horganytermelés értéke
5. az ólom- és ezüsttermelés együttes értéke
6. a kőbányák termelése
7. az iparban alkalmazott gőzgépek száma és lóereje.

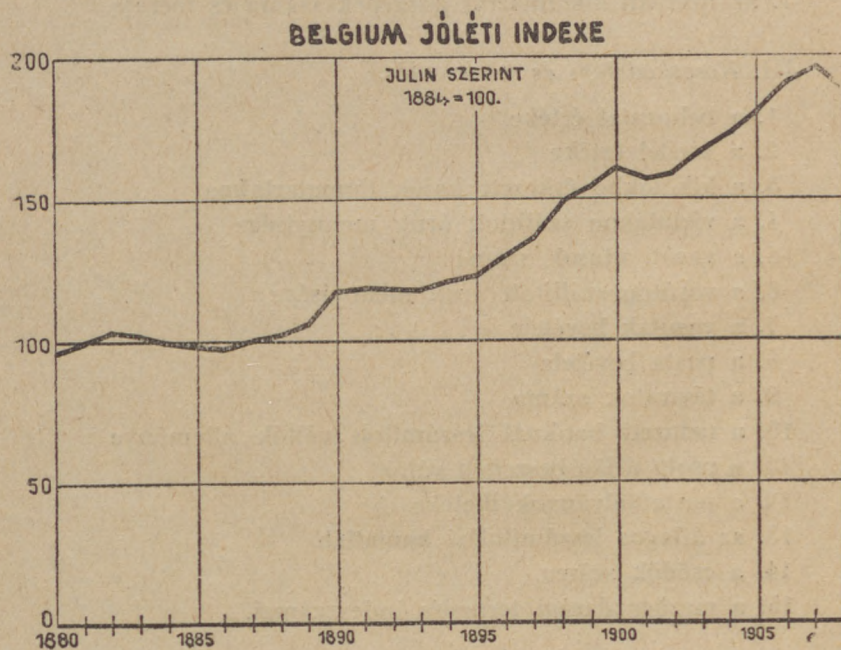
III. Kereskedelem és közlekedés.

1. a behozatal értéke
2. a kivitel értéke
3. a kikötőkbe érkezett hajók tonnatartalma
4. a víziutakon szállított áruk mennyisége
5. a vasúti utasok száma
6. a vasúton szállított áruk mennyisége
7. a vasutak bevétele
8. a posta bevétele
9. a táviratok száma
10. a nemzeti banknál leszámított váltók állománya
11. a posta útján beszedett váltó
12. a postautalványok illetéke
13. az átlagos leszámítolási kamatláb
14. a csődök száma
15. a mezőgazdasági termelés indexszámai.

IV. Fogyasztási és jövedelmi viszonyok.

1. a sörfogyasztás
2. a borbehozatal, belföldi fogyasztás céljaira
3. a dohányfogyasztás
4. a bányászok átlagos bére
5. a zálogházak forgalma
6. az örökösödési illeték
7. a tőzsdeadó
8. a szabadalmi illeték
9. a háztulajdon kataszteri értéke
10. a takarékpénztáraknál elhelyezett 3000 franknál kisebb betétek száma
11. a takarékpénztári betevők száma,
12. a 3%-os belga állami járadékkölcsön átlagos árfolyama.

Julin a 43 csoportindex összegezésénél nem használt mérlegelési súlyokat és megelégedett azzal, hogy a négy főcsoport indexének különböző mérlegelési súlyt adott. Úgy gondolta, hogy ilyen sok tényező figyelembevételénél az ezzel elkövetett hiba lényegtelen. Indexével nem kívánta a közjólét alakulását jellemezni, ami annál inkább meglepő, mert az első csoportba a morális tényezőket is felvette. Enélkül u. i. indexe inkább a belga gazdasági élet fejlődését jellemezte volna. Általános indexét az alábbi grafikonban tüntettük fel.

Giorgio Mortara 9 csoportindexből nyerte Olaszország általános jóléti indexszámát.⁷

1. a külkereskedelmi forgalom értéke
2. a vasutakon szállított áruk mennyisége
3. a kikötők áruforgalmának mennyisége
4. a postai levélforgalom
5. a szénfogyasztás mennyisége
6. az állami bevételek alakulása
7. a nemzeti megtakarítások teljes összege
8. a kávéfogyasztás mennyisége
9. a dohányfogyasztás értéke.

Hasonló módon számította Anglia, Franciaország, Németország és Ausztria jóléti indexét azzal a módosítással, hogy Anglia esetében a kávéfogyasztást a tea-fogyasztással, Németországéban a cukorfogyasztással helyettesítette. Az indexszámok 1886-tól 1910-ig Olaszországban 90%-kal, Angliában 45%-kal, Franciaországban 91%-kal és Németországban 123%-kal emelkedtek.

Érdekes, hogy Mortara az öt megelőző vizsgálatokkal szemben viszonylag csekélyszámú tényező figyelembevételével megelégedett.

A múlt század utolsó évtizedeiben végzett jóléti indexszámítási kísérletek után a kérdés a világháború után újra aktuális lett és felmerült pl. az a kérdés, hogy a Dawes Plan alapján megállapított reparációs kötelezettségek tovább teljesíthetők-e anélkül, hogy az a német nép életszínvonalát jelentősen befolyásolná. Ez időben a német nép jólétét a korábbi tudományos vizsgálódások nyomán 6 csoportindexből adódó általános indexszel jellemezték:

1. Németország be- és kivitelének együttes összege,
2. az államháztartás bevételeinek és kiadásainak összege,
3. a vasúti forgalomban szállított mennyiségek,
4. a cukor-, dohány-, sör- és alkoholfogyasztás együttes pénzértéke,

⁷ Giorgio Mortara: Lezione di statistica metodologica. 1922.

5. a népesség számának alakulása, az utolsó népszámlálásból kiindulva a születési, halálozási és kivándorlási adatokkal számítva,
6. a fejenkinti szénfogyasztás (a barnaszén is átszámítva kőszénre).

Igen széleskörű kritika követte ennek a jóléti indexnek a számítását, főleg két irányban: egyrészt a figyelembevett tényezők csekély száma, másrészt az alkalmazott statisztikai módszer miatt.⁸

A jóléti indexszámítások fentebb vázolt kísérletei súlyos elméleti és módszertani tévedéseket tartalmaznak. Elsősorban a tömegek jólétének alakulása szempontjából szükségtelen a rendelkezésükre álló, a nekik jutó fogyasztási jószágmenyiség mellett a termelés és még inkább a közlekedés alakulását figyelembe venni. Ezek a számítások néhány fogyasztási (hús, cukor, stb.) és élvezeti (sör, dohány, kávé, stb.) cikk fogyasztási adatai mellett az ipar helyzetére jellemző szén, vas, stb. termelés adatait is figyelembe veszik. Ezek esetleg jellemzőek lehetnek a gazdasági konjunktúrák alakulására, de ez még nem méri a tömegek, a társadalmi rétegek életszínvonalának alakulását. A termelés emelkedése, a közlekedés, a szállítási tevékenység fokozódása, a külkereskedelmi forgalom emelkedése, stb. a nemzetgazdaság fokozódó teljesítményét mutatja, de még nem feltétlen jelenti a tömegek életszínvonalának emelkedését, mert a fokozott teljesítmény mellett a belföldi fogyasztás alacsony szinten is maradhat, mint amire éppen Németország a példa a súlyos jóvátételi feltételek teljesítése idejében. Hasonló a helyzet azonban a konjunktúra összeomlása után is, mert pl. ha az export növekszik, az még nem bizonyos, hogy az a bőséges belföldi fogyasztás után maradó feleslegből adódik, hanem ellenkezőleg éppen a szűkös belföldi fogyasztásból elvont árukról van szó, amelyeket esetleg veszteséges áron is exportálnak, hogy a konjunktúra nekilendítését szolgálja. A fent ismertetett jóléti indexszámítások tehát néhány szimptómát ragadtak meg és nem jutottak el az anyagi jólét tényleges kialakulását meghatározó tényezőkig; ezek pedig a

⁸ Sven Helnder: Kritische Glossen zum Wohlstandsindex. Wirtschaftsdienst. 1924.

v. Mühlentfels: Steuerkraft und Wohlstandsindex. Leipzig. 1927.

M. Elsas: Entwurf eines socialen Wohlstandsindex. Wirtschaftsdienst. 1924.

Wohlstandsindex und sozialer Wohlstand. Arch. f. Sozialw. Bd. 60. 1928 86 l.

nemzeti jövedelem és abból a jövedelemelosztás alapján a tömegek számára tényleg rendelkezésre álló fogyasztási javak mennyisége.

A téves elméleti megalapozás mellett a fenti jóléti indexszámítások statisztikai módszertani hibái pedig főleg abból származnak, amit már Pantaleoni is hangsúlyoz,⁹ hogy ellentétes irányú tényezőket is egyesítenek az általános index kiszámításánál. Armand Julinek Belgiumra vonatkozó 43 csoportindexből számított általános indexével szemben Jule joggal emelte azt a kifogást, hogy a Julin-féle módszer szerint, ha az ország exportja 50%-kal emelkedik és a törvénytelen születések száma is 50%-kal növekszik, akkor az ő indexe szerint az ország haladást nem mutat.¹⁰ Nyilvánvaló tehát, hogy az életszínvonal mérését célzó index kiszámításánál csak statisztikailag homogén és funkcionálisan összefüggő tényezőket szabad együttes vizsgálat tárgyává tenni és indexszámba összefoglalni.

A tömegek anyagi jóléti viszonyainak vizsgálata újra az érdeklődés előterébe került a harmincas évek elején beköszöntött világválság nyomán keletkezett nyomasztó munkanélküliség idején.

M. J. Elsas vizsgálatait¹¹ haladnak új utakon. A tömegek anyagi jólétének forrását keresve megállapítja, hogy Smith Ádám felismerése helyes, hogy t. i. egy nép anyagi gazdagságának forrása a nép munkaereje, de hangsúlyozza, hogy nem a munkaerő az egyedüli forrása a nép anyagi jólétének, mert épp olyan fontos tényezők a tőke és az adva lévő föld, de nem elhanyagolható a gazdasági szervezés kérdése sem. A nép jóléti fokának megállapításakor a tőke és a munka eredményéből, vagyis a nemzeti jövedelemből kell kiindulni, mert a nemzeti vagyon és a nemzeti jövedelem — a különböző társadalmi rétegek között való megosztástól függően — az egyedüli materiális mérőeszközei a tömegek életszínvonalának, az anyagi jólét alakulásának. Miután a nemzeti jövedelem a dolog természeténél fogva csak hosszabb időközökre — egy év — állapítható meg, rövidebb időközökre nem ad megfelelő eszközt a társadalmi rétegek jóléti

⁹ Maffeo Pantaleoni: *Observations sur la Semiologie économique*. Revue de l'Economie Politique. 1892.

¹⁰ Flux and Jule: *Journal of the Royal Statistical Society*. 1911 február.

¹¹ M. J. Elsas: *Volkswohlstand und Volkseinkommen, Messung des Wohlstands und Dynamik des Lohns*. Leipzig. 1934.

sztintjének megmérésére. Ezért az egyes rétegek reálkeresetét használja a jóléti index számításainál.

Elsas művében nagyon helyesen mutat rá arra, hogy az egész népesség jóléti szintjének egyetlen általános indexszám által történő meghatározása minden további megszorítás nélkül helytelen, mert a nemzeti társadalom természeténél fogva nem homogén. A parasztság, ipari munkásság, szabadfoglalkozásúak, közszolgálatban állók, stb. foglalkozásuk következtében is eltérő viszonyok között élnek és életlehetőségeiket, életszínvonalukat is eltérő tényezők befolyásolják. Éppen ezért az életszínvonalvizsgálatokat az egyes társadalmi, helyesebben foglalkozási rétegekre kell korlátozni. Ezeknek az indexszámoknak egy általános indexszámba való összevonása azonban helytelen lenne, mert az egyes rétegek életszínvonalának ellentétes alakulása az általános indexben egymást közömbösíti és az általános indexszám jóval kevesebbet mond, mint az egyes indexek külön-külön.

Ilyen megfontolások alapján Elsas a tömeg jóléti indexének (Massenwohlstandsindex) számításánál — Németországról lévén szó — az ipari munkabérek reálértékéből indult ki, amit a munkanélküliség adataival korrigált. A munkanélküliség mértéke ugyanis azt juttatja kifejezésre, hogy a reálbér a tömegek milyen részének jut. Azonos reálbér mellett valóban a munkástömegek jóléte attól függ, hogy a munkásság minden tagja, vagy csak egy része jut-e ahhoz a keresethez. Ennek alapján a munkástömegek jóléti indexét Elsas a következőképp fejezte ki:

$$M_1 = \frac{R_1 \left(1 - \frac{E_1}{100}\right)}{R \left(1 - \frac{E}{100}\right)},$$

ahol R a reálbért jelenti és

$$R = \frac{L}{I},$$

ami a létfenntartási indexszel módosított nominális bérből (Lohnhöhe) adódik, E pedig a munkanélküliség (Erwerbslosigkeit) mértékét mutatja. Az indexszel ellátott R_1 és E_1 értékek bármely vizsgált időpontra, az R, E értékek pedig a bázisidőszakokra vonatkoznak.

Az indexszámban használt béradatokat a birodalmi statisztikai hivatal által a 12 reprezentatív iparágra — bányászat, fémipar, kémiai-, építő-, papír-, textil-, szeszipar, nyomdaipar, cuk-

rász- és sütőipar, birodalmi vasútak — megadott bérekből számította.

Elsas jóléti indexét azonban még kibővítette a termelés másik tényezőjének, a tőkének figyelembevételével és abból indult ki, hogy nem közömbös a tömegek kereseti, illetve jóléti szintjére a termelés másik tényezőjének, a tőke helyzetének alakulása. A tőke helyzetét a következő indexszel (Kapitalindex) fejezte ki:

$$K_1 = \left(\frac{Z_1}{Z} + \frac{A_1 \cdot G}{A \cdot G_1} + \frac{C_1 \cdot G}{C \cdot G_1} \right) \frac{1}{3}$$

ahol Z a bázisidőszak kamatlábát,

Z_1 a vizsgált időszak kamatlábát,

A_1 a vizsgált időszak részvényindexét,

A a vizsgált időszak részvényindexét,

C a bázisidőszakban a jegybank gyorsulvány forgalmát,

C_1 a vizsgált időszakban a jegybank gyorsulvány forgalmát,

G a bázis időszakban a pénz vásárlóerejét (nagykereskedelmi árindex),

G_1 a vizsgált időszakban a pénz vásárlóerejét (nagykereskedelmi árindex) jelenti.

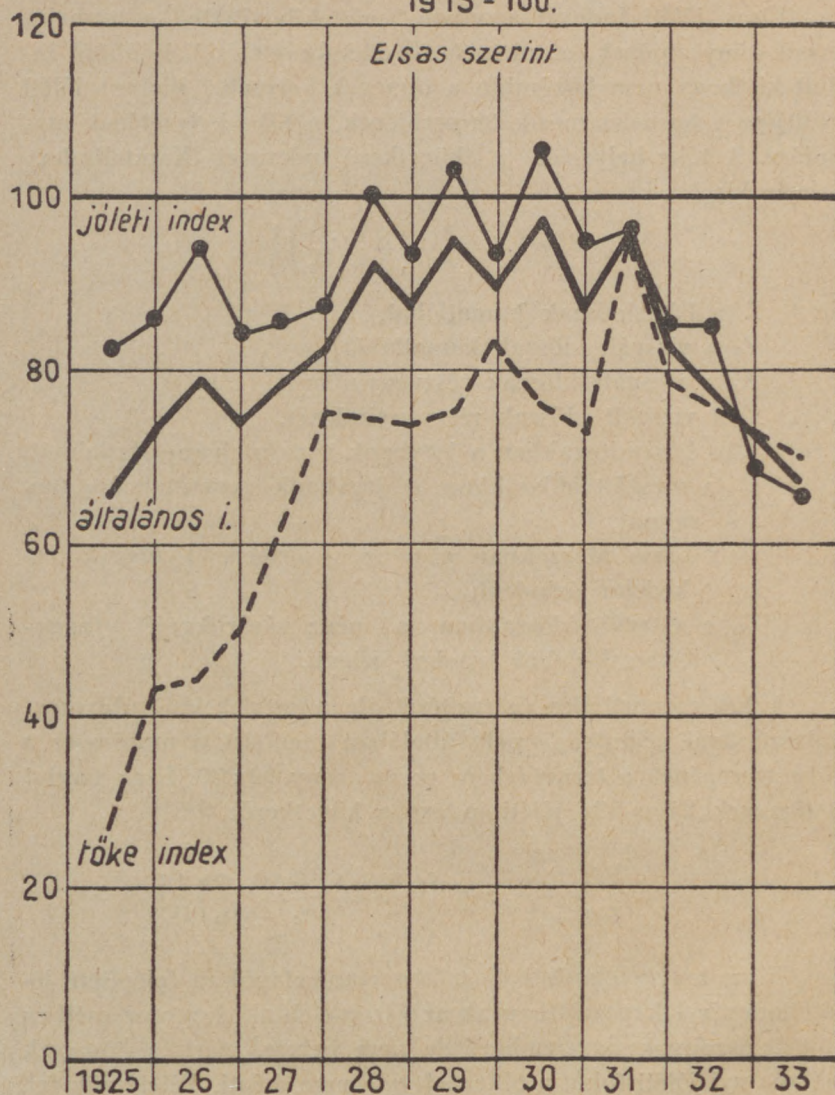
A két csoportindex összesítését olyan mérlegelési súly megválasztásával végezte, amely általában megfelel a munka és a tőke szerepének a termelésben; ez az arány 70 : 30. Ezek szerint a tömegek Elsas-féle jóléti indexe a következő:

$$W_1 = 70 \frac{R_1(1 - \frac{E_1}{100})}{R(1 - \frac{E}{100})} + 30 \left[\left(\frac{Z_1}{Z} + \frac{A_1 \cdot G}{A \cdot G_1} + \frac{C_1 \cdot G}{C \cdot G_1} \right) \frac{1}{3} \right]$$

Elsas helyes elméleti és módszertani alapokon felépített jóléti indexével kapcsolatban az az észrevételünk, hogy ez esetben a tőkeviszonyok figyelembevétele nem helyes, mert a tömegek pillanatnyi jóléti fokát a tőke helyzete nem érinti. Tételezzük fel, hogy a tömegek jóléti fokát meghatározó reálkereset és foglalkoztatottság kitűnő, a tőkehelyzet pedig nem kielégítő, akkor a két részindex összegezése a jóléti fok mértékét csökkenti — mint ezt Elsas alább közölt diagrammjai is szemléltetik — pedig a tőke kedvezőtlen helyzete csak a jövőben fogja éreztetni hatását, amikor a konjunktúra alakulásában ez majd kifejezésre jut és pl. a munkanélküliség növekszik stb.

A NÉMET MUNKÁSSÁG JÖLÉTI INDEXE

1913 = 100.

Talán éppen ez az oka annak, hogy az Elsas-féle index Angliára kiszámítva a következő értékeket adta:¹²

1922	...	90.6
1923	...	94.1
1924	...	100.0
1925	...	102.0
1926	...	104.7
1927	...	113.0

¹² Economist, 1928 december.

Az 1926 év Anglia gazdasági történetében „strike year” néven ismert, amikor csaknem egy éven keresztül közel 1 millió bányász sztrájkolt s a széntermelés annyira lecsökkent, hogy Anglia szenet volt kénytelen importálni Amerikából. Az Economist kéri, hogy ez a súlyos esztendő a tömegek életszínvonalát nem érintette volna, ami az Elsas-féle általános jóléti indexben nem jut kifejezésre, valószínűen éppen a tőkeindex hatása következtében, minthogy Anglia kitűnő pénzpiaci helyzetét az ország egy termelési ágában kitört, még oly nagymérvű sztrájk sem befolyásolhatta.

Anglia jóléti indexét ez időben Rokeling számította ki¹³ és indexe két részből állt, amelyek a következő jelenségeket vették figyelembe:

I. Termelési index:

1. az ipar számára szükséges nyersanyag nettó importja
2. a szénfogyasztás
3. a foglalkoztatott munkásság száma.

II. Tőkeindex:

1. külföldi tőkebefektetések tiszta hozama.

Ezeket a csoportindexeket Rokeling a nemzeti jövedelem figyelembevételével kapcsolta össze és a népesség számának alakulását is számba vette. Ezáltal jóléti indexszáma a nemzeti jövedelem reálértékének egy fejre eső hányadát megközelítő értékét fejezte ki. Indexe jól kifejezésre juttatta a „strike year” hatását is:

1922	89
1923	93
1924	100
1925	100
1926	91
1927	105

Rokeling vizsgálatai szintén helyes elméleti alapokon haladtak, amikor munkájának abban a fejezetében, hogy „mitől függ a nemzeti jólét?”,¹⁴ arra a megállapításra jutott, hogy az a lakosság rendelkezésére álló szociálproduktum nagyságától függ. Az alkalmazandó statisztikai módszer szempontjából pedig úgy vélte, hogy a nemzeti jövedelem materiális részének (social product)

¹³ G. B. Rokeling: The Measurement of National Prosperity. Economist, 1928 okt. 6.

¹⁴ G. B. Rokeling: The British Index of National Prosperity 1920—1927 London 1928.

alakulását jellegzetesen kifejezi az ipar számára importált nyersanyag nettó mennyisége, a szén fogyasztása és a foglalkoztatott munkásság száma.

A legutóbbi időkben, de más módszerekkel végzett kísérletek közül meg kell még említenünk *Henry Delpech* és a Német Munkafront *Munkatudományi Intézetének* munkáját. Ezek a munkák a tömegek jóléti szintjének vizsgálatát a fogyasztás oldaláról kísérlik meg, ellentétben a fent ismertetett számításokkal, amelyek a problémát a termelés oldaláról közelítették meg. Delpech a francia társadalom egyes rétegei életszínvonalának vizsgálatát kísérelte meg Toulouse város 80 munkás és kistisztviselő családjá részletekbe menő háztartási statisztikájának felvételével.¹⁵ Vizsgálatát 1936 és 1937 év három (szeptember, október, november) hónapjára végezte. Delpech munkája, tekintettel arra, hogy adatgyűjtése csak két időpontra vonatkozik, az életszínvonalnak hosszabb idő alatt bekövetkezett változásaira nézve nem ad áttekintést. A toulousei munkásháztartások bevételeinek és kiadásainak alakulását azonban nagy részletességgel tárja fel.

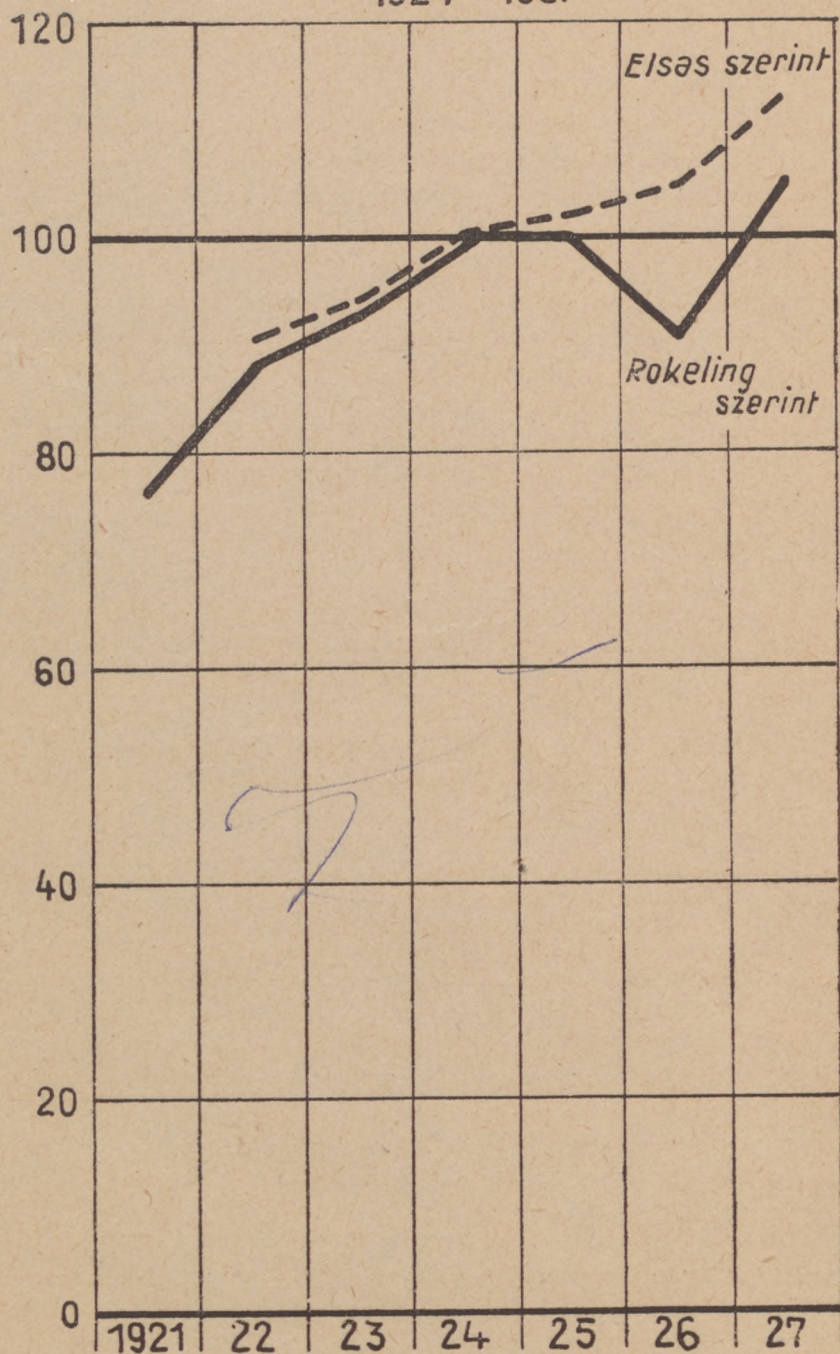
A Német Munkafront felhívása alapján pedig a Német Munkafront Munkatudományi Intézete végzett hasonló természetű vizsgálatot. Az Intézet 3000 német munkásháztartást vizsgált meg a reprezentatív statisztika módszerének megfelelően nagy részletességgel.¹⁶ E figyelemterdemlő vizsgálati módszerekre még később visszatérünk, minthogy a tömegek életszínvonalának mérése a fentiekben vázolt módszerek mellett a nagy gondossággal végzett reprezentatív háztartás-statisztikai vizsgálatok igen alkalmas módszernek kínálóznak.

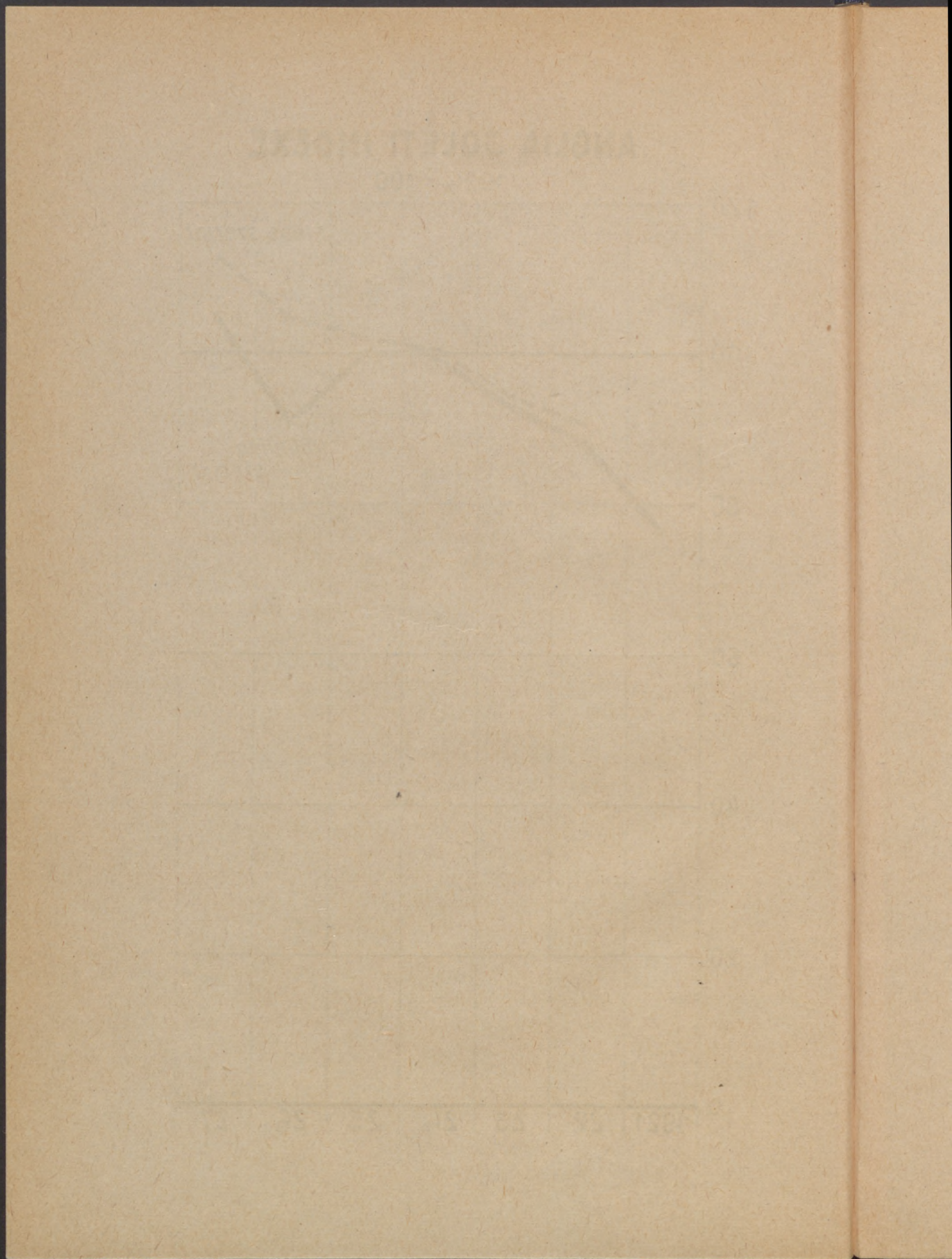
¹⁵ Henry Delpech: *Recherches sur le niveau de vie et les habitudes des consommations*. Paris 1938 49 l.

¹⁶ Arbeitswissenschaftliches Institut der Deutschen Arbeitsfront: *Beiträge zur Statistik der Lebenshaltung des Deutschen Arbeiters*. Berlin 1940 243 l.

ANGLIA JÖLÉTI INDEXE

1924 = 100.

II. Az életszínvonal statisztikai mérése Magyarországon.

A lakosság életszínvonalának alakulása, mint az előbbi fejezetben láttuk, a nemzeti termelés nagyságától és a jövedelemelosztás helyességétől függ. Az életszínvonal emelésének alapfeltétele a termelés fokozása, de a javak helyes elosztása nélkül a nemzeti termelés emelkedése még nem feltétlenül vezet a tömegek magasabb életszínvonalához. Viszont a javak elosztása másodlagos funkció, mert alacsony nemzeti jövedelem mellett a javak bármilyen egyenletes elosztása sem vezethet magasabb jóléti fokhoz. Közelfekvő lenne a gondolat, hogy az életszínvonal alakulásának vizsgálatánál tehát a nemzeti teljesítményt kifejező nemzeti jövedelem összegét vegyük figyelembe, mert a nemzeti jövedelem az egész népesség megélhetésének szolgál alapjául. Ilyenkor természetesen a lakosság egy-egy tagjára eső nemzeti jövedelem nagyságára gondolunk. A nemzeti jövedelemnek évről-évre egy lakosra eső hányada pénzértékben kifejezve azonban nem sokat mond, mert az egyén vagy egyes rétegek jóléte nem jövedelmük összegszerű nagyságától függ, hanem attól, hogy milyen mértékben tudja belőle fedezni szükségleteit. A lakosság jóléte ugyanis mindig attól függ, hogy a nemzeti termelés mekkora mennyiségű javat és szolgáltatást tud a lakosság rendelkezésére bocsátani.¹⁷ A lakosság életszínvonalának alakulására tehát a nemzeti jövedelem volumenének nagysága és változása a jellemző.¹⁸ Az ugyanis, hogy a nemzeti jövedelem nominális összegének egy-egy lakosra eső fejhányada az 1928/29 évi 675 pengőről a gazdasági válság idejére 1933/34 évben 398 pengőre — 45%-kal — csökkent, nem sokat mond, mert a válság idején az árak is jóval alacsonyabbak voltak, mint 1929-ben. A nemzeti jövedelem volumenének fejhányada ugyanezen időben csak 13,3%-kal csökkent, ami azt mutatja, hogy az előállított javak és

¹⁷ W. C. Mitchell: Business Cycles. New-York 1927 65 l.

¹⁸ Dr. Matolcsy Mátyás és Dr. Varga István: Magyarország Nemzeti Jövedelme 1924/25—1934/35 Budapest 1936 59 l.

teljesített hasznos szolgáltatások *mennyisége, volumene* ennyivel zsugorodott. Ez már jellegzetes az általános életszínvonal alakulására. A jövedelemeloszlásról mondottakból azonban következik, hogy „akkor, amikor a nemzeti jövedelem volumenének a jólét szempontjából fontos fejhányada 13%-kal zsugorodott, ez az átlag szélsőségeket takar. Vannak társadalmi osztályok, amelyeknek megélhetési színvonala úgyszólván semmit sem romlott. De ennek a nagyjövedelmű rétegnek a jövedelme is zsugorodott, ami azonban főképpen a tőkeakkumuláció elmaradásában nyilvánult meg. Számos osztály reáljövedelme a válság éve alatt emelkedett, mert névleges jövedelme az árcsökkenés mértékénél kisebb arányban hanyatlott. Ezeknél a tőkeakkumuláció folyamata sem szűnt meg, amit főképpen az utolsó évek során (1933—36) megvásárolt telkek és az újonnan épült kisebb családi házak is jeleznek. Ezzel szemben számos rétegnek reáljövedelme az átlagosnál jóval nagyobb mértékben csökkent. Ez áll mind a mezőgazdasági munkásság nagy tömegeire, mind a munkanélkülivé vált ipari munkásokra, valamint az idő előtt nyugdíjazott tisztviselőkre, tönkrement kereskedőkre, jövedelmüket veszített orvosokra, ügyvédekre, stb.”¹⁹

A nemzeti jövedelem volumenének változása tehát az életszínvonal alakulására általánosságban jellemző, de mint a fentiekből kitűnik, magában rejtje a különböző társadalmi osztályok, helyesebben foglalkozási csoportok eltérően alakuló helyzetét. Emellett a tőkeakkumuláció tételeit és a külföldi piacokra (export) került részét is magába foglalja. A nemzeti jövedelem volumenéből a külföldi piacokra került részt és a nemzeti jövedelemnek tőkévé merevedő részét idézett munkánkban le is vontuk, hogy a materiális jószágtermelésből a nemzeti társadalom megélhetésére maradó részt megkapjuk. Ez az adatsor azonban még mindig nem ad képet az egyes rétegek életszínvonalának alakulásáról, mert ez csak az összes népességre vonatkozó átlagokhoz vezet csupán. Már pedig, mint az alábbiakból kitűnik, a lakosság egyes rétegeinek, az egyes foglalkozási ágakhoz tartozóknak az életszínvonala nem alakul azonos módon a gazdasági konjunktúrák jó vagy rossz szakaszán.

Az életszínvonal alakulásának mérésénél tehát a nemzeti jövedelem volumenadatának globális értékénél jóval mélyebb részletekig kell elmenni. A követendő eljárás alap gondolata az,

¹⁹ Dr. Matolcsy Mátyás és Dr. Varga István: Magyarország Nemzeti Jövedelme 1924/25—1934/35 Budapest 1936 93 l.

hogy minden esetben az egyes rétegeknek jutó javak mennyiségét vesszük figyelembe.

A rendelkezésre álló statisztikai anyag azonban csupán a mezőgazdasági lakosság esetében teszi lehetővé, hogy e rétegnek jutó javak tényleges mennyiségét számba vegyük. Az ipari munkásság és a tisztviselők életszínvonalának vizsgálatánál a keresetük reálértékének megállapításával kellett beérnünk. Az egyes rétegek életszínvonalának alakulására jellemző jóléti indexszámokat az előbbi fejtegetések értelmében nem összegezzük, tehát az előző fejezetben ismertetett korábbi kísérletek általános indexét nem számítjuk ki, mert az ellentétben áll a kitűzött céllal, azzal ugyanis, hogy a nemzeti társadalom egyes nagyobb, homogénnek tekintett tömegeinek jóléti viszonyait kihámozzuk és alakulásának jellegzetességeit megállapítsuk. Hangsúlyoznunk kell, hogy *vizsgálatunk célja az egyes rétegek életszínvonalának időbeli változását megállapítani az 1924—1944 években, az összehasonlítás alapjául 1929 évet választva.* Nem törekedtünk tehát arra, hogy az egyes rétegek jóléti fokának egymáshoz viszonyított abszolút mértékét megállapítsuk, mert véleményünk szerint erre nincs is megfelelő tudományos módszer. A különböző foglalkozási ághoz tartozók esetleg jelentősen eltérő nominális kereseti viszonyai még távolról sem jelentik ugyanis a jóléti fok ilyen értelmű különbségeit. Más a városban élő, magasabb kultúrigényű réteg szükséglete, mint a világtól távol élő tanyai embereké. Szükségleteik kielégítését nyilván nagyon eltérő keresetből tudják fedezni és esetleg egy városi ember nominálisan jóval nagyobb jövedelmi viszonyok mellett sem feltétlen tudja a városi létből ránézve kényszer hatásával jelentkező szükségleteit oly mértékben kielégíteni, mint egy falusi ember, akihez a civilizáció vívmányai még nem jutottak el és kisebbek a szükségletei is. Az első nagyobb jövedelme ellenére szükségleteinek csak részbeni kialakítása folytán esetleg gondok között él, míg falusi társa a helyzetéből adódó sokkal kisebb igényeit kisebb jövedelméből is ki tudja elégíteni és nyugodt, megelégedett. De az összehasonlításnak más akadályai is vannak. A pénz vásárlóereje ugyanis eltérő a városban, iparvidékeken, falvakban és tanyavidéken. Pl. 100 pengő nem azonos értéket jelent a fővárosban vagy a civilizációtól távol eső vidéken. Az egyes rétegek jóléti fokának abszolút számokban való mérése és összehasonlítása tehát nélküli a helyesen alkalmazható statisztikai módszert.

Annak megállapítása végett, hogy a magyar társadalom

szintén jelentős rétegére. A lakosság e három rétegét homogénnek tekintettük az életszínvonal-vizsgálat szempontjából, bár nyilvánvaló, hogy az egyes csoportokba tartozók hatalmas tömegeiben igen eltérő viszonyok között élők foglalnak helyet. Gondoljunk a mezőgazdaságban tevékenykedők sok milliós tömegére, amelybe a törpebirtokos napszámos és a 100 holdas kisgazda is beletartozik, akiknek azonban nyilván nem azonos a jóléti foka, de az életszínvonaluk alakulását ugyanazok a tényezők (a mezőgazdasági terményárak, az agrárrolló, stb.) befolyásolják. Hasonló a helyzet az iparban tevékenykedők nagy tömegénél is, ahol az elsőrendű szakmunkás (vasesztergályos, műszerész, nyomdász, stb.) és a tanulatlan durva munkás, napszámos jövedelmi viszonyai között nagy különbség van, de életszínvonaluk alakulását ugyanazok a körülmények határozzák meg.

1. A mezőgazdasági népesség életszínvonalának alakulása.

A mezőgazdasági lakosság életszínvonalának vizsgálatánál a mezőgazdasági termelés eredményéből indultunk ki. Ennek a rétegnek életszínvonalát legfőképpen a mezőgazdasági termelés jó vagy rossz, kedvező vagy kedvezőtlen alakulása határozza meg. A magyar mezőgazdaság strukturájának megfelelően a mezőgazdaságban tevékenykedő népesség szükségleteinek kielégítését két irányban éri el: elsősorban a termés egy részét megtartja, ami saját élelmiszerellátását fedezi, másodsorban pedig az ezen felül maradó részt piacra viszi s az így elért pénzbevételből fedezi iparcikk, illetve egyéb szükségleteit. Természetesen az agrártársadalmon belül ez a folyamat nem egységesen bonyolódik le a különböző birtokkategóriákban és a munkásság körében. Míg az elegendő földdel rendelkező kisgazdák pl. saját felhasználásukon felül maradó terményeik piacra hozatalából kapott pénzbevételeikből fedezik egyéb szükségleteiket, addig a törpebirtokos napszámosok saját élelmiszükségletüket egyrészt kicsiny földjük termeléséből, másrészt részmunkavállalás által szerzett terményeikből fedezik, pénzbevételüket pedig egyrészt fölös terményeiknek eladása, másrészt pénzkeresetük alkotja. A mezőgazdasági munkásoknál hasonló a helyzet, azzal a különbséggel, hogy élelmiszükségletüket természetbeni járandóságuk fedezi. Ezek a különbözőségek azonban nem befolyásolják a mezőgazdasági lakosság egészének életszínvonalát, tekintve, hogy annak jóléti fokát a mezőgazdasági termelésből saját ellátására visszatartott termény meny-

nyisége, valamint a piacra vitt terményekből kapott pénzbevételek reálértéke szabja meg. A nagyobb gazda terményeladásból származó pénzbevételeknek egy részét u. i. a földjén dolgozó törpebirtokos napszámosnak vagy földnélküli munkásnak napszámként fizeti ki, amit a mezőgazdasági lakosság e rétege használ fel iparcikk és egyéb szükségleteinek fedezésére.

A mezőgazdasági lakosság életszínvonalának alakulását kifejező index tehát két részből tevődik össze:

1. a saját felhasználásra fordított termények mennyiségéből,
2. a mezőgazdaság pénzbevételek reálértékéből.

E szerint a mezőgazdasági lakosság jóléti indexe a következő:

$$M_1 = \left[\left(\frac{F_{v1}}{T_{v1}} \right) \cdot \frac{F_{v1}}{F_v} + \left(\frac{P_{v1}}{T_{v1}} \right) \cdot \frac{P_1}{P} \cdot \frac{A}{A_1} \right] \frac{L}{L_1}$$

ahol F_{v1} a mezőgazdasági lakosság saját terményfelhasználásának volumenadata az egyes esztendőkből,

F_v a saját felhasználás volumenadata a bázisévben,

P_1 a piacra került rész nominális értéke az egyes esztendőkből,

P a piacra került rész nominális értéke a bázisévben,

P_{v1} a piacra került rész volumenadata az egyes esztendőkből,

A_1 az ipari nagykereskedelmi árindex az egyes esztendőkből,

A az ipari nagykereskedelmi árindex a bázisévben,

L_1 a mezőgazdasági lakosság száma az egyes esztendőkből,

L a mezőgazdasági lakosság száma a bázisévben,

T_{v1} az egész termés volumenadata az egyes esztendőkből.

A mezőgazdasági lakosság jóléti indexe tehát két csoportindexből tevődik össze. Az összegezést azonban bizonyos mérlegelési súllyal végeztük. Mérlegelési súlyként azt az arányszámot vettük, amilyen arányban oszlik meg a mezőgazdasági termés nettó tétele a lakosság saját felhasználására visszamaradó és a piacra kerülő rész között. Bár ez az arány 20 év átlagában 35:65, mégis az egyes esztendőkből az átlagtól eltérések tapasztalhatók, egyrészt a termés nagyságának változása szerint adódó kisebb vagy nagyobb piacra vihető feleslegek miatt, másrészt, mert a rossz konjunktúra idején a lakosság önfogyasztását sokszor szűkebbre kell, hogy fogja, hogy az alacsony árak mellett, illetve az agrárrolló tág nyílása idején, nagyobb rész piacraviteléből a szűk-

séges pénzbevételt elérhesse. Ezért a két csoportindex mérlegelési számai a vizsgált időszakban a következők voltak:

A mezőgazdasági termelés nettó értékének volumenéből

gazdasági év	saját felhasználásra maradt %	piacra került %
1925/26	31.4	68.6
1926/27	28.9	71.1
1927/28	31.1	68.9
1928/29	33.9	66.1
1929/30	24.9	75.1
1930/31	32.1	67.9
1931/32	36.0	64.0
1932/33	36.1	63.9
1933/34	33.8	66.2
1934/35	41.4	58.6
1935/36	42.3	57.7
1936/37	32.2	67.8
1937/38	36.1	63.9
1938/39	35.6	64.4
1939/40	36.1	63.9
1940/41	35.9	64.1
1941/42	36.4	63.6
1942/43	43.5	56.5
1943/44	41.4	58.6

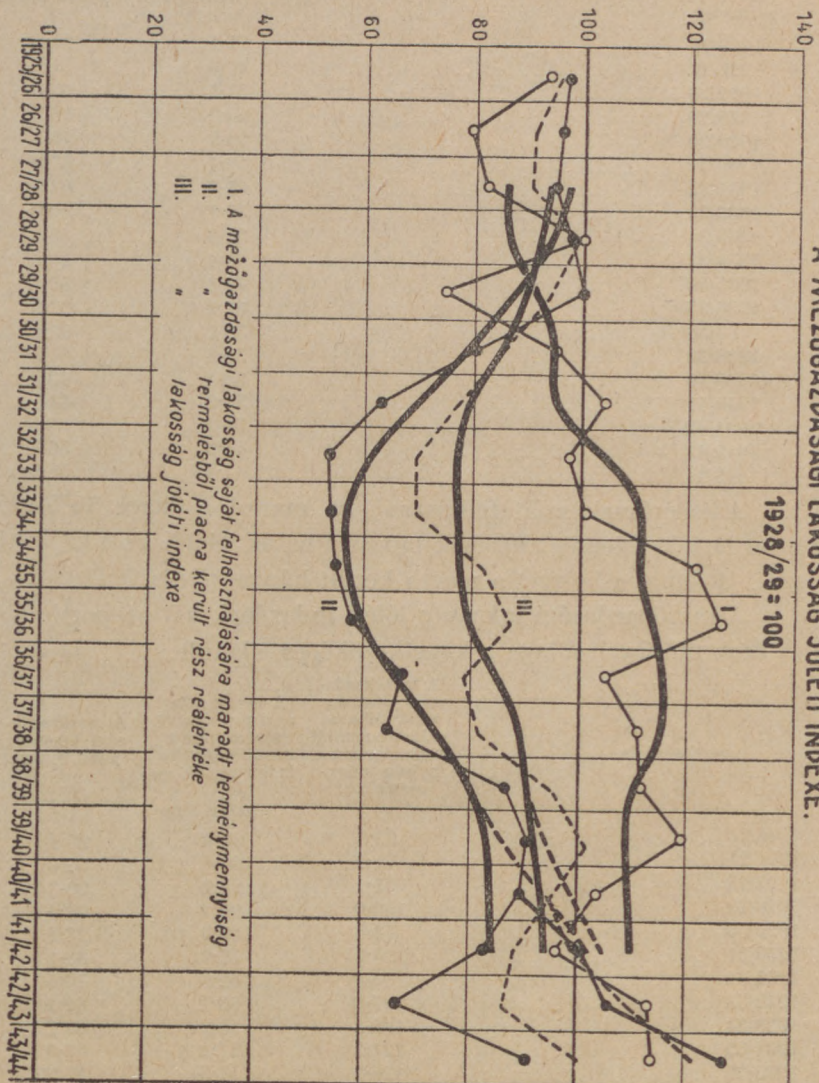
A termésnek saját felhasználásra maradó átlagos 35%-ától, mint látjuk, jelentős eltérések tapasztalhatók 24.9% és 43.5% között. Hasonló a helyzet a piacra került hányadnál is.

A mezőgazdasági lakosság jóléti indexének két csoportindexe és ezek mérlegelt átlaga a következőképen alakult:

Gazdasági év	A mezőgazdasági lakosság saját felhasználásra maradt terménymennyiség index-számokban	A mezőgazdasági termelésből piacra került rész reálértéke indexszámokban	A mezőgazdasági lakosság jóléti indexe
		1928/29 = 100	
1925/26	93.5	96.9	95.9
1926/27	79.1	95.8	91.0
1927/28	81.1	94.2	90.3
1928/29	100.0	98.2	98.8
1929/30	74.8	100.0	93.7
1930/31	94.0	79.9	85.1
1931/32	104.1	62.6	77.6
1932/33	97.8	53.1	69.2
1933/34	100.8	53.2	69.2
1934/35	121.3	54.2	82.0
1935/36	126.9	57.5	86.9
1936/37	104.5	66.1	78.4
1937/38	110.7	64.3	81.1
1938/39	111.2	86.7	95.4
1939/40	119.2	91.1	101.1
1940/41	103.7	89.3	94.4
1941/42	96.9	83.1	100.3*
1942/43	113.7	66.2	105.8*
1943/44	114.1	90.5	127.3*

* a feketepiac árainak figyelembevételével.

1928/29 = 100

A mezőgazdasági lakosság pénzbevételének reálértékét szemléltető index számításánál a pénzbevétel nominális értékéből nyert indexet az ipari nagykereskedelmi árindexszel osztottuk, hogy a pénzbevétel reálértékét nyerjük. A mezőgazdasági termelésre vonatkozó adatok gazdasági évekre ismeretesek és bázisévnek az 1928/29 évet választottuk, az ipari nagykereskedelmi árindex viszont naptári évre készült 1929 = 100 bázissal. Ez a különbség az oka, hogy a pénzbevétel reálértékének indexe 1928/29-ben nem adódott pontosan 100-ra, de csupán a számok nagyságának véletlen alakulása, hogy a következő évben az index kereken 100.

A pénzbevétel számításánál a piacra került mennyiségeket a nagykereskedelmi árakon értékeltük. Ez az utóbbi évekig a valóságos helyzetnek meg is felelt. Az elmúlt néhány esztendő alatt azonban, amikor a megállapított hivatalos árak helyett a mezőgazdasági termékek bizonyos része a feketepiacra értékesült, a mezőgazdaság valóságos pénzbevétele feltétlen nagyobb volt, mint amekkora összeg a piacra került fölös mennyiségnek a hivatalos árakon történt értékeléséből adódik. Ezt akként vettük figyelembe, hogy feltételeztük, hogy az 1943/44 évben az eladásra került gabonaneműek 10%-a, az állatvágás és tejtermékek 20%-a, a baromfi és tojás 90%-a a feketepiacra került. A feketepiac árait pedig a hivatalos árak háromszorosára becsültük országos átlagban. Az 1942/43 évben pedig feltételezésünk szerint a gabonaneműekből, az állatvágás és tejtermékekből a piacra került rész 20%-át, a baromfi és tojás 90%-át értékesítették fekete áron.²¹ A fekete árakat ez esetben is a hivatalos árak háromszorosára vetjük. Ez a korrekció megítélésünk szerint inkább szerény, mint túlzott. Az így kiadódó pénzbevétel reálértékének megállapítása sem könnyű, mert az ipari nagykereskedelmi árindexben szereplő hivatalos iparcikkáraknál a mezőgazdasági lakosság sokszor jóval magasabb árakon jutott hozzá iparcikkszükségletéhez, más szóval a mezőgazdaságnak a feketepiacról származó nagyobb nominális pénzbevételével szemben bizonyos mértékben az iparcikk fekete árai álltak. A mezőgazdasági lakosság helyzetének megítélése szempontjából azonban mégis helyes a pénzbevétel alakulásánál a feketepiac hatását is figyelembevenni, bár hangsúlyoznunk kell, hogy az ebből származó nagyobb pénzbevétellel szemben nem áll elegendő iparcikk, amire a lakoságnak szüksége lenne — pedig a mi megállapításunk szerint a valóságos jólétnek

²¹ L. Magyar Gazdaságkutató Intézet 53. sz. gazdasági helyzetjelentését, amely a fekete forgalomba került mezőgazdasági termékek arányát 25%-ra teszi.

ez az alapja — mégis a lakosság életszínvonalának alakulására befolyással van. Igaz, hogy ez inkább csak *látszólagos jólétet* eredményez, de mégis könnyebb a mezőgazdasági lakosság helyzete ezekben az években, mint korábban. Bár a hasznos cikkekből nem tud annyit megszerezni, mint amennyire szüksége volna, vagy amennyire a megnövekedett vásárlóereje folytán vágyik, de életviszonyait befolyásoló más kérdéseket oldhat meg, mint pl. adósságait, korábbi birtokszerzésének fennmaradt terheit, stb., könnyebben viseli, vagy éppen azt visszafizetheti.

A feketepiac hatásának általunk helyesnek vélt figyelembevételét igazolják a mezőgazdasági napszámbéreknek és azok reálértékének alakulását szemléltető indexek is. A napszámbérek reálértékének indexe éppen a legutóbbi időkben emelkedett jelentősen, mint ezt az alábbi táblázat és grafikon mutatják. A napszámbérek reálértékének indexe ugyanis akkor mutat szoros párhuzamot a mezőgazdasági lakosság jóléti indexével, ha ez utóbbi esetben a feketepiac hatását is figyelembe vesszük.

A mezőgazdasági lakosság életszínvonala a jóléti index szerint az 1928/29 évhez képest 1932/33 és 1933/34-ben érte el a mélypontot és a jóléti index ezekben az években 69'2-n állott, 29'6%-kal alacsonyabban, mint az 1928/29 bázisévben. A gazdasági válságmély után a jóléti index fokozatos javulást mutat és a jelen világháború előtti utolsó békeévben, 1938/39-ben, közel azonos szintet jelez, mint a bázis évben, 1928/29-ben. A háborús években pedig a jóléti index tovább emelkedett, különösen, ha a fekete árat is tekintetbe vesszük.

A mezőgazdasági lakosság jóléti indexét még korrigálni kellene — amitől sajnos adatok hiánya miatt el kellett tekintenünk — a mezőgazdaságban tényleg tevékenykedő lakosság számával, mert nem közömbös, hogy a saját felhasználásukra jutó termékek mennyisége és a mezőgazdaság pénzbevétele mekkora tömegeknek jut. Az utóbbi években ugyanis jelentős azoknak a száma, akiket a kapacitásának teljes kihasználásával dolgozó ipar vett fel. Gondoljunk csak arra, hogy az ipari munkáslétszám indexe — az összehasonlítás végett a trianoni területre vonatkoztatva — 1929-ben 100, 1932-ben 73'0, 1937-ben ismét 104'0, 1943-ban pedig 150'0 volt. Ez azt jelenti, hogy az 1929 évi 613.000 ipari munkás az 1942 évre 448.000 főre csökkent, majd 1943-ban az ipari munkáslétszám 919.000 főre emelkedett. A néhány százezer főnyi ipari munkáslétszám többletének legnagyobb része a mezőgazdasági lakosság köréből került ki. Ezt igazolja az is, hogy a mező-

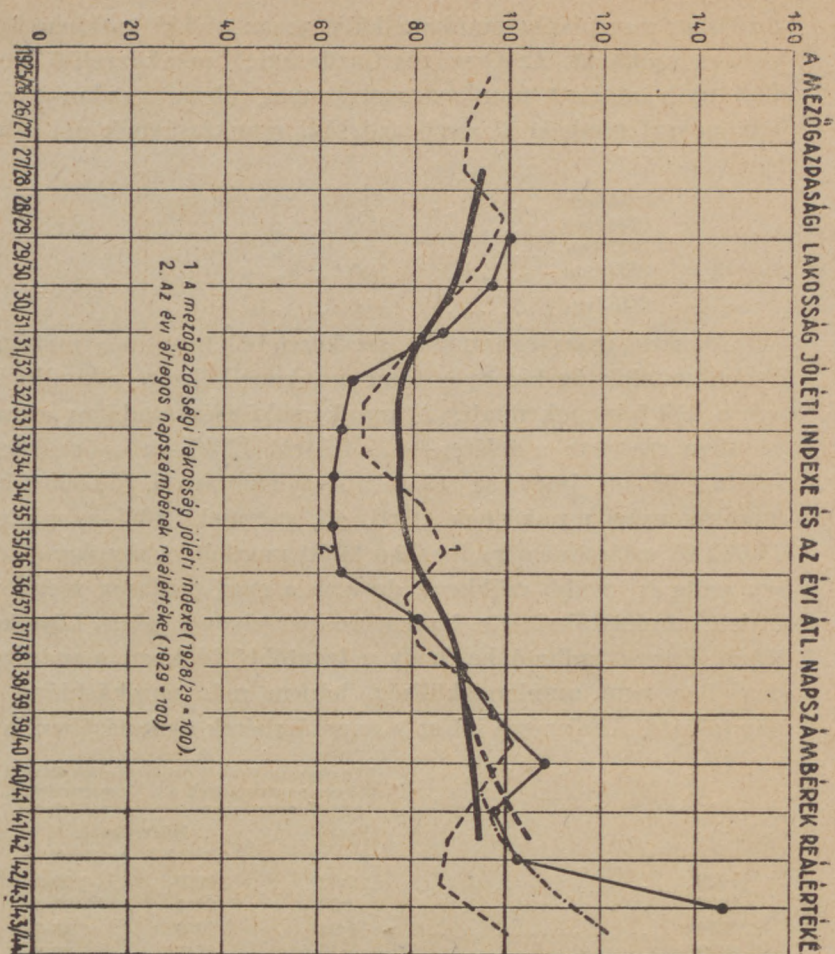
gazdasági munkásság munkanélkülisége az utóbbi években folytonosan csökkent. Az Országos Gazdasági Munkaközvetítő Iroda által nyilvántartott munkásigazolvánnyal, illetve gazdasági cselekdönyvvel rendelkező mezőgazdasági munkásságnak évi átlagban

1935-ben	22·4%-a	volt munkanélküli
1936-ban	18·2	„ „ „
1937-ben	15·1	„ „ „
1938-ban	12·5	„ „ „
1943-ban	4·8	„ „ „

A mezőgazdasági termelés szerkezetéből folyóan a mezőgazdasági munkásság bizonyos fokú munkanélkülisége elkerülhetetlen a téli hónapok miatt. A munkanélküliség általános aránya azonban csaknem a felére — 22·4%-ról 12·5%-ra — csökkent, ami azt jelenti, hogy az 1938-ban nyilvántartott 754.000 főnyi mezőgazdasági munkásnak (férfi, nő, gyermek) 10%-a, mintegy 75.000 fő valószínűen az iparban talált munkát. A munkanélküliség azóta is tovább csökkent, de nem a mezőgazdaság megnövekedett munkaszükséglete, hanem az ipar elvonó hatása következtében. Ennek tudható be, hogy a legutóbbi időkben a mezőgazdaságban nem munkanélküliség, hanem már munkáshiány tapasztalható. Kifejezésre jut ez a napszámberék alakulásában is:

Év	Ténylegesen fizetett évi átlagos napszámberék a mezőgazdaságban		Az évi átlagos napszámberék reálértéke	
	Pengő	Indexszámok	1929 = 100	
1929	2·62	100·0	100·0
1930	2·29	87·4	96·6
1931	1·94	74·0	86·3
1932	1·46	55·7	66·8
1933	1·32	50·4	65·2
1934	1·25	47·7	62·9
1935	1·28	48·9	62·9
1936	1·38	52·7	64·3
1937	1·85	70·6	80·9
1938	2·08	79·4	90·4
1939	2·21	84·4	97·6
1940	2·79	106·5	108·8
1941	3·24	123·7	97·6
1942	4·36	166·4	102·5
1943	6·69	255·3	146·2

A napszámberéknek az utóbbi időben való rohamos emelkedése — 1944-ben az átlagos napszámber előreláthatólag 12 pengő körüli összegre tehető — egyrészt a munkáshiány következménye, másrészt annak a ténynek az elismerése, hogy a munkások szükségleti cikkeik egy részét a feketepiacon szerzik be.

Mindent egybevetve, a mezőgazdasági lakosság életszínvonala a vizsgált két évtized alatt jelentős eltéréseket mutat. Életszínvonala az 1932—1934 évek alacsony szintjéről a háború kitöréséig csaknem az 1929 évi szintre emelkedett és a jelen háború első éveiben további reális javulás mutatkozott, de az utóbbi években már a jóléti index a jólétnek inkább csak látszólagos emelkedését fejezi ki az agrártársadalom rendelkezésére álló materiális javak szűke miatt.

2. Az ipari munkásság életszínvonalának alakulása.

A magyar ipar félévszázados rohamos fejlődése azt eredményezte, hogy az iparnak a nemzeti jövedelemhez való hozzájárulása 1932/33-ban 30·3%-ot tett, amikor a mezőgazdaság hozzájárulása is 30·1% volt. Későbbi években a mezőgazdasági termékek áremelkedése ellenére is az ipari tevékenység növekedése folytán az arány az ipar javára billent ki, igaz, hogy ebben az ipari tevékenység fejlődésén kívül az ipari árak emelkedése is szerepet játszott. Az eredmény az, hogy a mezőgazdasági és ipari termelés közel egyenlő értékeket reprezentál. Ennek ellenére számszerűen lényegesen kevesebb munkás dolgozik az iparban, mint a mezőgazdaságban, mert a munka termelékenysége az iparban jóval nagyobb, mint a mezőgazdaságban. A magyar ipar mégis széles tömegek számára jelent munkaalkalmat és megélhetést.

Év	Gyáripari és kézműipari munkáslétszám a mindenkorin országterületen ¹ ezer ekben
1929	613·3
1930	559·8
1931	508·5
1932	447·6
1933	451·3
1934	489·9
1935	526·9
1936	581·1
1937	638·0
1938	688·8
1939	759·7
1940	794·1
1941	973·9
1942	1114·9
1943	1132·6

¹ 1939-ben és 1940-ben adathiány miatt a trianoni ország munkáslétszáma szerepel.

Az ipari munkáslétszám másfél évtizedes alakulásában a következő jellegzetes változások tapasztalhatók. Az első világháború utáni gazdasági fellendülés csúcspontján 1929-ben elért maximális munkáslétszám a világgazdasági válság következtében fokozatosan csökkent az 1932 évi mélypontig. Ettől kezdve fokozatos javulás tünetei észlelhetők és 1937-ben a munkáslétszám már nagyobb, mint 1929-ben volt. Az ú. n. győri programmban meghirdetett intenzívebb fegyverkezés következtében az ipari munkáslétszám rohamosan tovább emelkedett, amit az országgyarapodás következtében hazatért iparok munkássága még erőteljesebben gyarapított, úgyhogy jelenleg az ipari munkáslétszám közel kétszerese az 1929. évi és közel háromszorosa az 1932. évi létszámnak.

Az ipari konjunktúra, illetve az ipari munkásfoglalkoztatás alakulása szempontjából az országgyarapodás következtében megnövekedett munkáslétszámot azonban ki kell kapcsolnunk.

Év	Gyáripari és kézműipari munkaslétszám Trianoni-Magyarországon	
	ezrekben	indexszámokban 1929 = 100
1929	613·3	100·0
1930	559·8	91·3
1931	508·5	82·9
1932	447·6	73·0
1933	451·3	73·6
1934	489·9	79·9
1935	526·9	85·9
1936	581·1	94·7
1937	638·0	104·0
1938	688·8	112·3
1939	759·7	123·9
1940	794·1	129·5
1941	853·6	139·2
1942	872·7	142·3
1943	919·0	150·0

A csonkaország területére vonatkozóan a munkáslétszám alakulása az ipari munkásfoglalkoztatás konjunkturális alakulását mutatja. A jellegzetes időszakok az 1929—1932, az 1932—1936, az 1936—1938 és az azóta eltelt évek.

Az első időszakban 1929-től 1932-ig az ipari munkáslétszám a gazdasági válság következtében 27%-kal csökkent. A gazdasági válság szűnésével 1932-től 1936-ig a munkásfoglalkoztatás emelkedett és 1936-ban csaknem elérte — 53%-kal volt csak alacsonyabb — az 1929 évi szintet. A világesemények alakulása a magyar fegyverkezést is szükségessé és lehetővé tette, úgyhogy 1936-tól 1939-ig, a háború kitöréséig, a munkáslétszám 29,2%-kal emelkedett és már 23,9%-kal volt magasabb, mint 1929-ben. A háború első négy évében a munkáslétszám még további kb. 25%-kal emelkedett, úgyhogy jelenleg kb. 50%-kal nagyobb, mint 1929-ben volt és a gazdasági válságmély idején foglalkoztatott munkáslétszámnak kétszerese. Jelenleg tehát a csonkaország területére számítva kb. 450.000-rel több embert foglalkoztat az ipar, mint az 1932 évi válságmély idején, de 300.000-rel többet, mint az 1929 évi konjunktúracúcs idején.

Ennek a megállapítása szükséges ahhoz, hogy az ipari munkásság életszínvonalának vizsgálati módszerét helyesen építsük fel. *Első* vizsgálataiban, mint az első fejezetben láttuk, a munkástömegek jóléti indexét helyesen a következőkép határozta meg:

$$M_1 = \frac{R_1 \left(1 - \frac{E_1}{100}\right)}{R \left(1 - \frac{E}{100}\right)}$$

ahol R a munkásság reálbérét jelenti, E pedig a munkanélküliséget, százalékban. Ez olyan esetben, amikor az ipari munkásságnak mereven meghatározott tömegéről van szó, helyes is. Mert az ipari munkásság életszínvonalának alakulását döntően befolyásolja, hogy a reálbért az egész munkásság, vagy a munkanélküliek arányában a munkásságnak csak egy része kapja meg. Magyarországon azonban, ahol — mint fent láttuk — másfél évtized alatt az ipari munkásság száma rendkívül változott s ami a döntő, az ipar kedvezőbb, illetve forszírozott termelése idején a szükségessé váló munkástöbbletet nem az addig munkanélküli ipari munkásság táborából nyerte, hanem az addig a mezőgazdaságban tevékenykedő lakosság köréből. Itt tehát az „ipari munkanélküliség” nem olyan meghatározott jelenség, mint Németországban, mert Magyarországon a kedvező ipari konjunktúra idején, amikor az ipari munkásság keresete és állandóbb foglalkozási lehetősége kecsegtető, a mezőgazdasági munkásság, sőt az 1—5 holdas törpebirtokosok, de még a jobb kisgazdák növekvő fiai is szívesen vállaltak munkát az iparban. Ezek tehát korábban nem tartoztak az „ipari munkanélküliek” táborába, akik most „újra” munkába állhattak, hanem a rájuk nézve kedvezőbbnek ígérkező feltételek hatására „új munkaterületre” léptek és adott esetben egy részük újra vissza is tud menni a mezőgazdaságba.

Ezt igazolják a munkanélküliségre vonatkozó adatok is. A szociáldemokrata és keresztényszocialista szakszervezetek által megadott adatok szerint a munkanélküliség ugyanis a következő volt:

Év	Munkanélküliek december végén a taglétszám %-ban
1929	13.1
1930	17.6
1931	25.5
1932	23.9
1933	22.7
1934	18.7
1935	16.5
1936	13.4
1937	14.3
1938	14.5
1939	11.0
1940	10.0
1941	10.7
1942	5.5

A nevezett szakszervezetek maximális taglétszáma pedig 155.400 volt. Ha az ipari munkanélküliséget — amely a válságos években 20—25%-os arányú volt — teljesen megszűntnek is tekintjük, ez egymaga nem fedezi a munkáslétszámnak a válságmélyhez képest bekövetkezett 100%-os emelkedését, jeléül annak, hogy a jelenleg iparban dolgozók nagyrésze nem az ipari munkanélküliek táborából, hanem a falusi lakosság köréből került ki.

Elsas helyes megállapítása szerint az egy munkásra eső reálbér alakulása mellett arra is figyelemmel kell lenni, hogy a munkásság milyen része jut ahhoz a keresethez. Magyarországi vonatkozásban, azonban a fentebb kifejtett okoknál fogva a munkanélküliség adatait nem használhatjuk, hanem helyette a foglalkoztatottság mértékét vesszük figyelembe. A foglalkoztatottság figyelembevételénél azonban helytelen lenne csak a munkáslétszámból kiindulni, mert a mind nagyobb munkástömegek beállítása esetén a szakmunkások száma viszonylag kisebb, vagyis a munkáslétszám nem mutatja a munkásság tényleges munkaértékét. Ezért a munkáslétszám helyett az iparban foglalkoztatott munkásság összes keresetét vettük figyelembe. Az ipari munkásság életszínvonalának alakulását tehát Magyarországon nem az ipari munkás reálbérének a munkanélküliséggel korrigált indexe méri, hanem *egy munkás reálbérének indexe és az iparban tevékenykedők részére kifizetett összes reálmunkabérek indexe*. Ennek kiszámítását a következő összefüggések alapján végeztük:

$$I_1 = \frac{R_1}{R} \text{ és } J_1 = \frac{R_1}{R} \cdot \frac{M_1}{M}$$

ahol R az iparban tevékenykedők egy-egy tagjára jutó évi átlagos bér reálértékét, vagyis a létfenntartási indexszel osztott nominális évi átlagos bért jelenti, M pedig a tényleges munkáslétszám indexét. Azért voltunk kénytelenek ezt a számítási módot választani, ahelyett, hogy az összesen kifizetett munkabérek nominális értékét közvetlenül a létfenntartási indexszel osztottuk volna, mert az országgyarapodás következtében az 1939 óta kimutatott összesen kifizetett ipari munkabér emelkedése a nagyobb területen lévő nagyobb ipar eredményeképpen adódott. Először tehát megállapítottuk a kifizetett összes munkabérből az egy munkásra jutó évi átlagos keresetet. Ebből a nominális bérből a létfenntartási index figyelembevételével megkaptuk egy munkás átlagos évi reálbérét, amit az ipari munkáslétszám indexével szoroztunk.

Természetesen az ipari munkáslétszám indexe az összehasonlítás érdekében csak a trianoni ország területére vonatkozó munkáslétszámból készült.

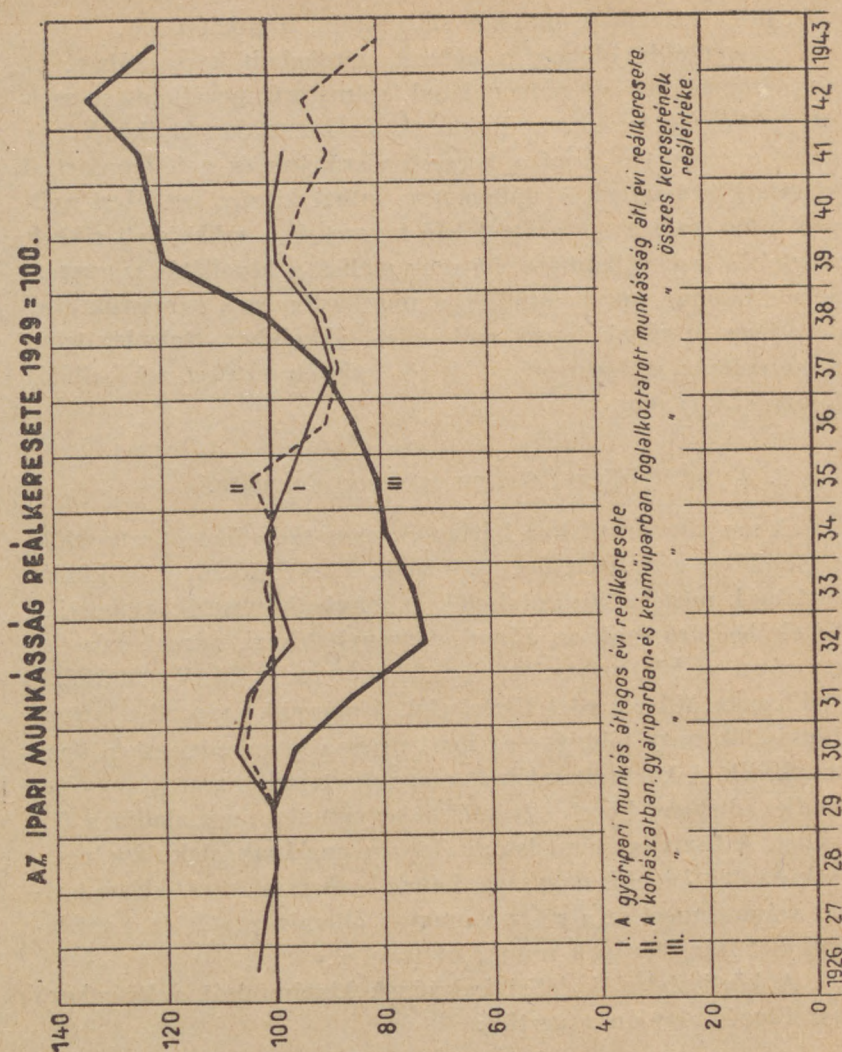
Év	A kohászatban, gyáriparban és kézműiparban foglalkoztatott munkások évi átlagos reálke- resete index- számokban	Az iparban tevé- kenykedő mun- kásoknak kifizet- ett összes mun- kabér reálértéke indexszámokban
	1 9 2 9 = 1 0 0	
1929	100·0	100·0
1930	105·5	96·3
1931	103·3	85·6
1932	99·1	72·3
1933	109·9	74·3
1934	99·1	79·2
1935	93·8	80·6
1936	89·9	85·1
1937	87·1	90·6
1938	89·7	100·7
1939	96·7	119·8
1940	93·8	121·5
1941	88·8	123·6
1942	93·3	132·8
1943	80·1	120·2

Egy munkásra eső évi átlagos kereset az 1929 évi 1282 pengőről 1935-ben 935 pengőre csökkent, majd ettől kezdve lassú emelkedéssel csak 1941-ben érte el az 1929-es szintet és 1943-ban 1950 pengőre emelkedett. Meg kell itt jegyeznünk, hogy az évi átlagos kereset szempontjából jelentősége van annak, hogy a rohamosan növekvő munkáslétszám esetében a tanulatlan munkások száma nagyobb mértékben emelkedett, mint a szakmunkásoké. Ez az egy munkásra eső évi átlagos kereset csökkenését, illetve csak csekélyebb mértékű emelkedését eredményezi. A létfenntartási költségek alakulása következtében egy munkás évi átlagos reálkeresete 1937—1939 években érte el a legalacsonyabb szintjét, amikor általában 10—13%-kal volt alacsonyabb, mint 1929-ben. A háborús években annak ellenére, hogy nominális bérük emelkedett, annak reálértéke nem emelkedett a szükségleti cikkek drágulása következtében. Egy munkás évi reálkeresetének vázolt alakulása azonban egyedül nem méri a munkásság élet-színvonalának tényleges alakulását. Ez csak olyan munkás helyzetét méri, aki pl. az elmúlt másfél évtized alatt, mondjuk másodmagával, feleségével élt és gyermekei nincsenek, vagy ha gyermekei vannak is, de azok még nincsenek kereső korban. A nagy többség helyzetét u. i. az jellemzi, hogy ma a család vala-

mennyi munkabíró korban lévő tagja munkát talált, szemben a korábbi évekkel, amikor legfeljebb a családfő dolgozott és nem egyszer maga is munka nélkül volt, vagy keresetéből még munka nélkül lévő hozzátartozóinak is juttatnia kellett. A másfél évtizeddel ezelőtt élő fiatal munkáscsaládnál pl., ahol akkor két-három kiskorú gyermek volt, ma az a helyzet, hogy a családfőn kívül az azóta felnőtt gyermekek is munkába vannak s gyakran előfordul, hogy a lány irodai munkát vállal, a fiúk pedig az iparban, vagy kereskedelembe dolgoznak. A család életszínvonalát tehát nem egyedül a családfő keresete szabja meg, hanem a család tagjainak együttes jövedelme.

Az ipari munkásság életszínvonalának alakulását tehát egy munkásra eső reálbér indexe és az összes munkásságnak kifizetett reálbér indexe együtt mutatja. A két index külön-külön nem mutatja a való helyzetet, mert az egy munkás reálbérének alakulása mellett a nagytömegek életszínvonala szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy milyen tömegek jutnak keresethez. A munkásság egyetemének kifizetett reálbér-összeg alakulása azonban egyedül szintén megtévesztő lehet az ipari munkásság életszínvonalának megítélésékor, mert a kedvező foglalkoztatottság esetén, mint pl. az utóbbi években, a munkáslétszám nagymértékű megduzzadásából már nem lehet az ipari munkásság általános jólétének ilyen mértékű emelkedésére következtetni, mert az ipar jelentős tömegeket a mezőgazdasági lakosság köréből vont el. A két indexet tehát összevonni nem lehet, de ha az egész munkásság tényleges életszínvonalának alakulását kívánjuk megismerni, ezt a két indexet együtt, egymás mellé téve kell vizsgálni és együtt értékelni.

Ha pl. a reálbér kedvező alakulása mellett a munkásságnak együttesen kifizetett reálbér igen alacsony, úgy az egész munkásság életszínvonala nem alakul kedvezően, mert sokan távol vannak az egy munkás kedvező reálbére által jellemzett életszínvonalától. Fordítva pedig, ha az egy munkás reálbére nem is alakult kitűnően, de a munkásságnak együttesen kifizetett bér-összeg igen nagy, úgy az egész munkásság életszínvonala nem alakult kedvezőtlenül, mert sokan, egy-egy családból esetleg többen is, keresethez jutottak. Éppen ezért az egy munkás átlagos reálbérének indexe mellett a jóléti szint tényleges alakulására nézve értékes támpontot nyújtana a munkáscsaládok tagjainak foglalkoztatottsági helyzete, amit a munkásság körében felvett

reprezentatív háztartásstatistika tisztázhatna. Ilyen vizsgálatok azonban ezidőszáig még nem állnak rendelkezésünkre.

A reálbér fentebb vázolt alakulása mellett a munkásságnak együttesen kifizetett reálbérösszeg alakulása szerint az ipari munkásság helyzete 1932-ben volt a legkedvezőtlenebb, amikor 1929-hez képest a reálbérösszeg indexe 27,7%-os visszaesést mutatott. Az utolsó békeévben, 1938-ban, ez az index már ismét 100,7-en állt. A háborús években a javulás tovább tartott, főleg a mind nagyobb tömegek munkába állítása következtében, ami-

kor úgyszólván mindenki, aki dolgozni akart és abban a korban volt, hogy valamiféle munkát vállalhatott, munkát talált.

A legutóbbi időben, a háború előrehaladt korszakában, az ipari munkásság életszínvonalának számszerű megállapítása mellett a közellátás szervezettségének és zavartalan működésének döntő szerepe van, ami a kereseti viszonyok és a létfenntartási költségek számszerű adatában nem juthat kifejezésre. Mert nyilván hiába való lenne a megfelelő kereset és a szükségleti cikkek megfelelő ármegállapítása, ha ezek mellett a közellátás szervezete nem működne zavartalanul és a munkástömegek keresetük ellenére nem jutnának hozzá szükségleti cikkeikhez. Jelenleg tehát a munkásság életszínvonalát jelző indexek értéket a közellátás jósága szabja meg.

3. A fixfizetésűek életszínvonalának alakulása.

A magyar társadalom harmadik nagy táborába a tisztviselők, helyesebben a fixfizetésűek tartoznak. Itt két főcsoportot különböztetünk meg: a köztisztviselők és magántisztviselők csoportját. Az elsőbe tartoznak az állami, törvényhatósági, városi, községi, egyszóval a köztisztviselők és a közüzemek (MÁV, BSZKRT, Elektromos Művek, stb.) tisztviselői. A második csoportba tartozó tisztviselők nagy többsége az iparban és a kereskedelemben tevékenykedik. A köztisztviselők és magántisztviselők száma nagyságrendjét illetően közel egyenlő és együttesen meghaladja a félmilliót. A tisztviselőtársadalom életszínvonalának alakulása nemcsak e réteg jelentős nagysága, hanem amiatt is érdeklődésre tarthat számot, mert ez a réteg a magyar államigazgatás és a gazdasági élet irányításának munkáját látja el.

A köztisztviselők jóléti indexének kiszámítását a következő összefüggés alapján végeztük:

$$T_1 = \frac{F_1}{F} \cdot \frac{L}{L_1}$$

ahol F a tisztviselő havi teljes fizetése lakbérrel, családi pótlékkal és egyéb pótlékokkal, L pedig a létfenntartási költséget, illetve a létfenntartási költségek indexét jelenti. A köztisztviselők különböző fizetési osztályai közül hármat választottunk ki, úgy hogy az a köztisztviselők nagy részének jövedelmi viszonyaira jellemző legyen. Ezért a fogalmazási karhoz tartozó tisztviselőkre nézve jellegzetesnek véltük a VI. és a X. fizetési osztályt, a segédszemélyzet számára pedig a II. osztályú altiszti fizetést. Minden

esetben Budapesten szolgálatot teljesítő tisztviselőt vettünk négy tagú családdal, vagyis két gyermekkel. A vizsgálatunknál azért választottuk a Budapesten szolgálatot teljesítő tisztviselőket, mert a vidéken élők életkörülményeit gyakran befolyásolja az esetleg szerzett ház, kis szőlő, gyümölcsös, vagy bérelt ház veteményes kerti földje stb. De arra is gondoltunk, hogy a pénz vásárló ereje más a fővárosban, mint a vidéken. A fizetések összegét a mindenkori bekövetkezett változások figyelembevételével addig az időpontig vettük érvényesnek, amíg a fizetések újabb rendezése bekövetkezett. 1925-ig visszamenően a havi fizetések alakulását a fenti három fizetési osztályra a jelzett családi körülmények mellett a M. Kir. Pénzügyminisztérium illetményosztálya készítette el számunkra. Az így megadott fizetések reálértékét a létfenntartási költségek indexének figyelembevételével nyertük. Számításainknál használt létfenntartási költségek indexét a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal létfenntartási költségindexének a Magyar Gazdaságkutató Intézet jobbmódú tisztviselőcsaládokra érvényes létfenntartási költségindexszámával való kiegészítése által nyertük. Mindezek figyelembevételével a Budapesten szolgálatot teljesítő tisztviselők illetményeinek reálértékét kifejező indexszámokat, amelyek a társadalom e rétegének jóléti indexeként tekinthetők, az alábbi táblázatban foglaltuk össze:

Időpont		A Budapesten szolgálatot teljesítő		
		II. fiz. oszt. altiszt illetményeinek	X. fiz. oszt. t i s z t v i s e l ő reálértéke	VI. fiz. oszt. indexszámokban
1 9 2 9 = 1 0 0				
1925	VII. 1.	83·1	79·2	81·1
	VIII. 1.	84·3	80·5	82·8
	XI. 1.	91·7	88·1	89·9
1926	I. 1.	94·4	90·7	92·5
	II. 1.	98·4	95·2	96·9
	V. 1.	97·8	94·8	96·5
	VII. 1.	96·8	93·8	95·5
	XI. 1.	96·3	93·6	95·4
1927	I. 1.	95·4	92·7	94·4
	II. 1.	94·5	91·8	93·5
	V. 1.	91·7	89·5	91·0
	VII. 1.	90·0	87·8	89·3
	VIII. 1.	93·3	91·3	92·7
	XI. 1.	99·1	97·9	98·2
1928	I. 1.	99·1	97·9	98·2
	V. 1.	99·4	98·6	98·7
	VII. 1.	95·9	95·1	95·2
	VIII. 1.	97·4	98·0	97·0
	XI. 1.	98·4	98·4	98·4
1929	I. 1.	99·8	99·8	99·8
	VII. 1.	98·0	98·0	98·0

A Budapesten szolgálatot teljesítő				
Időpont		II. fiz. oszt.	X. fiz. oszt.	VI. fiz. oszt.
		altiszt	tiszttviselő	
		illetményeinek reálértéke indexszámokban 1929 = 100		
1930	I. 1.	104.4	104.4	104.4
	VII. 1.	112.9	112.0	112.0
1931	I. 1.	117.8	117.8	117.8
	VII. 1.	116.7	116.7	116.7
	IX. 1.	109.1	108.5	105.6
1932	I. 1.	111.6	111.0	105.9
	II. 1.	111.5	110.6	105.5
	VII. 1.	102.9	103.7	98.8
	VIII. 1.	100.5	96.9	95.6
1933	I. 1.	104.0	100.2	98.9
	III. 1.	105.5	98.2	95.5
	VII. 1.	107.0	99.6	96.8
1934	I. 1.	112.3	104.5	101.6
	VII. 1.	109.1	101.6	98.7
1935	I. 1.	111.9	104.1	101.2
	VII. 1.	109.4	101.8	99.0
1936	I. 1.	105.7	98.4	95.6
	VII. 1.	103.3	96.2	93.5
1937	I. 1.	101.0	94.0	91.3
	VII. 1.	96.8	90.1	87.6
1938	I. 1.	96.7	90.8	89.6
	VII. 1.	99.7	93.5	92.3
1939	I. 1.	110.2	109.5	95.6
	VII. 1.	109.3	99.7	94.8
1940	I. 1.	113.4	102.9	99.4
	IV. 1.	105.6	96.7	92.4
	VII. 1.	102.3	93.6	91.3
	X. 1.	99.2	90.8	89.6
	XI. 1.	99.9	92.0	95.2
1941	I. 1.	98.6	90.9	94.5
	IV. 1.	93.5	86.2	92.4
	V. 1.	97.3	89.3	95.2
	VII. 1.	95.0	87.2	93.1
	X. 1.	85.2	78.3	85.1
	XII. 1.	98.6	94.6	94.2
1942	I. 1.	96.6	92.8	92.1
	IV. 1.	91.3	87.7	89.6
	VII. 1.	88.3	84.7	88.0
	X. 1.	85.0	81.6	85.6
	XI. 1.	97.8	92.6	93.6
1943	I. 1.	93.8	88.9	90.9
	IV. 1.	86.2	81.6	82.9
	VII. 1.	99.0	94.0	94.1
	X. 1.	79.4	75.4	72.4
1944	II. 1.	72.0	68.4	64.3

Kitűnik ebből a táblázatból, hogy a vizsgált fizetési osztályok illetményének reálértéke párhuzamosan alakult az elmúlt két évtized alatt. Az 1929 évi bázisidőszakhoz viszonyítva a kistiszt-

viselőkre jellegzetes II. osztályú altiszti illetmények alakultak legkedvezőbben, mert az 1931—1933 évi szanálás alkalmával eszközölt illetménycsökkentés nem követte nyomon az árak esését. Ennek a rétegnek életszínvonala az 1930—1936 években 1929-hez viszonyítva kedvezően alakult és ezekben az években átlagosan 10%-kal járt az 1929-es érték fölött. Ezek az évek a gazdasági válság időszakát jelentik, amikor a tapasztalat szerint valóban a kistisztviselők helyzete volt a legkedvezőbb a parasztság, munkásság és a többi tisztviselők között. Ez megnyilvánult abban is, hogy az ehhez a réteghez tartozó postás, vasutas, csendőr stb. foglalkozásúak tudtak leginkább telket szerezni és kis családi házat építeni megtakarítható feleslegeikből, 1937-ben életszínvonalukra jellemző reálilletményük újra lecsökkent az 1929 évi szintre, de ezen átmeneti hanyatlás után 1940 közepéig mégis kedvező volt. 1940 év őszétől kezdve azonban az 1929 évi szint alá süllyedt. Ettől kezdve jóléti indexük nagy kilengéseket mutat, úgyhogy egy-egy fizetésrendezés által javulást mutató reálilletményük görbéje a fokozatosan emelkedő árak következtében újra hanyatlott a következő fizetésrendezésig. Az 1943 nyarán történt fizetésrendezés reálilletményük indexét felemelte ugyan az 1929 évi 100-as szintre, de az utána folytatódó drágulás következtében 1944 elejére 72-re csökkent.

A X. és VI. fizetési osztály illetményeinek reálértéke egymással egészen párhuzamosan haladt, a X. fizetési osztály indexe azonban valamelyest a VI. fizetési osztály indexe fölött mozgott. Ezekben a kategóriákban az illetmények reálértékének indexe csak néhány évben (1930—1935) mozgott az 1929 évi szint fölött, illetve az 1929 évi szinten, és 1935 közepétől kezdve csaknem állandóan az 1929 évi szint alatt járt. 1939-től kezdve pedig a kilengések hasonlóak voltak az altiszti illetményeknél elmondottakhoz, azzal a különbséggel, hogy a süllyedések az ott tapasztaltaknál még mélyebbek voltak. Az 1943 közepén végrehajtott fizetésrendezést követő fél év alatt 1944 elejére a tisztviselők (X. és VI. fizetési osztályban) illetményei reálértékének indexe 68·4-re, illetve 64·3-ra csökkent.

A köztisztviselők életszínvonalának ilyen alakulását bizonyos mértékben, ha nem is oly jelentősen, mint az ipari munkáságnál kifejtettük, kedvezően befolyásolja az a körülmény, hogy a család esetleg munkaképes korban lévő tagjai könnyebben kerültek állásba és juthatott a család több bevételhez, bár itt ez a körü-

mény valószínűen nem fejthette ki olyan mértékben hatását, mint ott, mert a gyermekek hosszabb ideig tartó iskoláztatása ezt akadályozza. Azt sem szabad azonban elhallgatni, hogy a tisztviselők előmenetele ma gyorsabb, mint a korábbi években volt s így tulajdonképen az életszínvonal alakulásának vizsgálatánál a legutóbbi években a vizsgált fizetési osztálynál összehasonlítás esetén eggyel magasabb fizetési osztály illetményeinek figyelembevétele nagy általánosságban indokoltnak látszana. Mindezek figyelembevétele az életszínvonal jelzett nagymértékű hanyatlását valamelyest mérsékelné. Megemlítendő még az is, hogy a tisztviselőtársadalom egyrésze bizonyos vagyonnal is rendelkezik, amelynek hozama az illető család jövedelmét fokozza, de mivel ez a jelenség nem vonatkozik a tisztviselők egész táborára, ennek figyelembevétele a jóléti index számításnál nem volna helyes, mert vizsgálatunk arra akar fényt deríteni, hogy egyes rétegek hivatásszerű munkájukból miképen élhetnek meg.

A magántisztviselők életszínvonalának vizsgálata szempontjából az előbb elmondottak értelmében szintén csak a Budapesten és környékén az iparban és a kereskedelemben alkalmazott tisztviselőket vettük figyelembe. Itt azonban nincsenek meghatározott fizetési osztályok, éppen ezért a részükre kifizetett fizetések összegéből és a tisztviselők létszámából megállapítottuk egy-egy tisztviselő (férfi és nő, majd együtt) átlagos évi keresetét, amelyet fentebb említett, módosított létfenntartási költségek indexével osztottunk. Az így nyert évi átlagos kereset reálértékének indexét tekintettük e réteg jóléti indexének.

Év	Budapesten és környékén az iparban és kereskedelemben alkalmazott tisztviselők évi átlagos keresetének reálértéke			A tisztviselők összes keresetének reálértéke
indexszámokban 1929 = 100				
	férfi	nő	együtt	
1929	98·9	98·9	98·9	98·9
1930	106·2	108·1	106·4	108·6
1931	110·1	112·2	110·6	107·8
1932	107·9	108·7	107·6	96·7
1933	109·0	106·7	108·0	99·4
1934	108·4	106·5	107·6	107·7
1935	109·2	105·3	107·9	118·0
1936	99·3	96·4	98·1	116·5
1937	94·0	90·9	92·9	117·5
1938	91·6	88·2	90·1	134·5
1939	95·7	93·5	94·3	136·5
1940	99·7	94·0	96·9	140·5
1941	99·4	89·0	96·3	159·5
1942	102·1	88·9	98·7	178·0

A férfi magántisztviselők reálkeresetének indexe az 1929 bázisához képest az 1930—1933 évektől eltekintve a női tisztviselők indexe fölött halad. Reálkeresetük alakulása általában azonos lefolyású, mint a köztisztviselőknél. Az 1930—1935 években reálkeresetük itt is az 1929 évi szint fölött mozgott 5—10%-kal. 1936-tól kezdve pedig néhány százalékkal az 1929-es szint alá csúszott. Amíg azonban a férfiak reálkeresetének indexe az 1940/1941 években ismét csaknem 100, 1942-ben pedig 102 volt, addig a női tisztviselők reálkeresetének indexe ezekben az években bizonyos hanyatlást mutatott: 1940-ben 94'0, 1941-ben 89'0 és 1942-ben 88'9 volt.

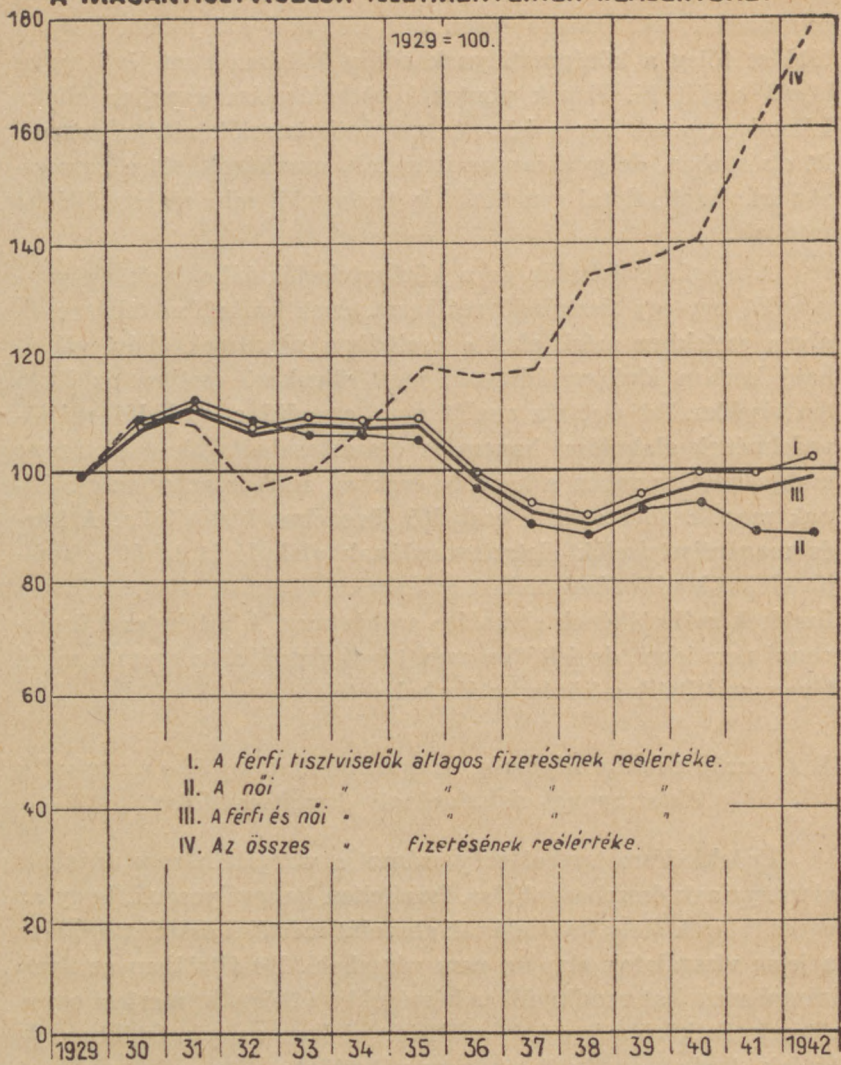
A magántisztviselők számának rohamos emelkedése következtében a részükre kifizetett fizetések reálértékének összege is nagymértékben megnőtt. A Budapesten és környékén az iparban és kereskedelemben alkalmazott tisztviselők száma és összes reálkeresete a következőképpen alakult indexszámokban:

Év	A budapesti magántisztviselők száma			
	férfi	nő	összesen	összes reálkeresete
	indexszámokban 1929 = 100			
1929	100·0	100·0	100·0	98·9
1930	101·0	105·0	102·0	108·6
1931	95·1	101·5	97·5	107·8
1932	87·5	94·2	90·0	96·7
1933	89·9	96·3	92·3	99·4
1934	98·3	103·0	100·0	107·7
1935	108·0	110·5	109·1	118·0
1936	117·0	121·5	118·6	116·5
1937	124·3	130·5	126·6	117·5
1938	127·5	140·2	132·1	134·5
1939	127·4	146·5	134·0	136·5
1940	135·0	163·5	145·1	140·5
1941	150·5	193·0	165·1	159·5
1942	150·4	239·0	180·5	178·0

A Budapesten és környékén az iparban és kereskedelemben alkalmazott tisztviselők száma 1929-től 1932-ig, a válságmélyig 10%-kal csökkent, az index azonban 1934-ben már ismét 100-on állt, de oly módon, hogy a nőtisztviselők száma erőteljesebben növekedett, mint a férfiaké. Az ipar és kereskedelem a válságos években nyilván az olcsóbb női munkaerőt részesítette előnyben. 1934-től a háború kitöréséig, 1939-ig 32·1%-kal emelkedett a tisztviselők száma. A háborús konjunktúra és az országgyarapodás folytán megnövekedett szükségletek következtében a Budapest és környékén az iparban és kereskedelemben alkalmazott tisztviselők száma tovább rohamosan nőtt és 1942-ben 80·5%-kal volt nagyobb, mint 1929-ben és kétszerese volt az 1932 évi létszámnak. A férfi tisztviselők száma ez időben nem emelkedett oly mérték-

A MAGÁNTISZTVISELŐK ILLETMÉNYEINEK REÁLÉRTÉKE.

ben, mint a nőké. 1942-ben a férfi tisztviselők száma 50·4%-kal, a nőké pedig 139%-kal volt nagyobb, mint 1929-ben. Ennek oka azonban már nem abban keresendő, hogy a gazdasági élet az olcsóbb női munkaerőt részesítette előnyben, hanem, mert nem állt rendelkezésre elegendő férfi munkaerő. A magántisztviselők számának — a nevezett helyen és foglalkozási körben — történt rohamos emelkedése következtében a fizetések reálértékösszege is

nagy mértékben megnőtt és közel 80%-kal volt nagyobb, mint 1929-ben. A magántisztviselők igen jelentős létszámemelkedése új munkaerők alkalmazása révén állt elő, ami azt jelenti, hogy a többlet főleg a középosztálynak eddig állásban nem lévő tagjai közül került ki. Ennek pontos körülhatárolása azonban aligha lehetséges, mert bár a köz- és magántisztviselők rétege szerepel itt elsősorban, de gyakran az iparosok, munkások, sőt a parasztság iskolázott, fiatal generációi is tisztviselői minőségben állásba jutottak.

A magántisztviselők és a köztisztviselők táborának életszínvonalát egy-egy tisztviselő reálkeresetének alakulása tehát csak olyan esetekben méri, ahol a családban nincsenek állást vállalható korban lévő családtagok, mert ellenkező esetben az illető tisztviselőcsalád életszínvonalát nem egyedül a családfő reáljövedelmének alakulása, hanem az összes családtagok reálkeresete szabja meg, szemben a korábbi évekkel, amikor az egész családnak megélhetését csak a családfő jövedelme biztosította. A köz- és magántisztviselők életszínvonalának alakulását tehát a reáljövedelmük változásai mellett az ennek a rétegnek kifizetett összes fizetések reálértékének alakulása szabja meg. A két indexet összevonni nem lehet, de feltétlen együtt kell vizsgálni és egymás mellé téve szemléltetik a középosztály helyzetét.

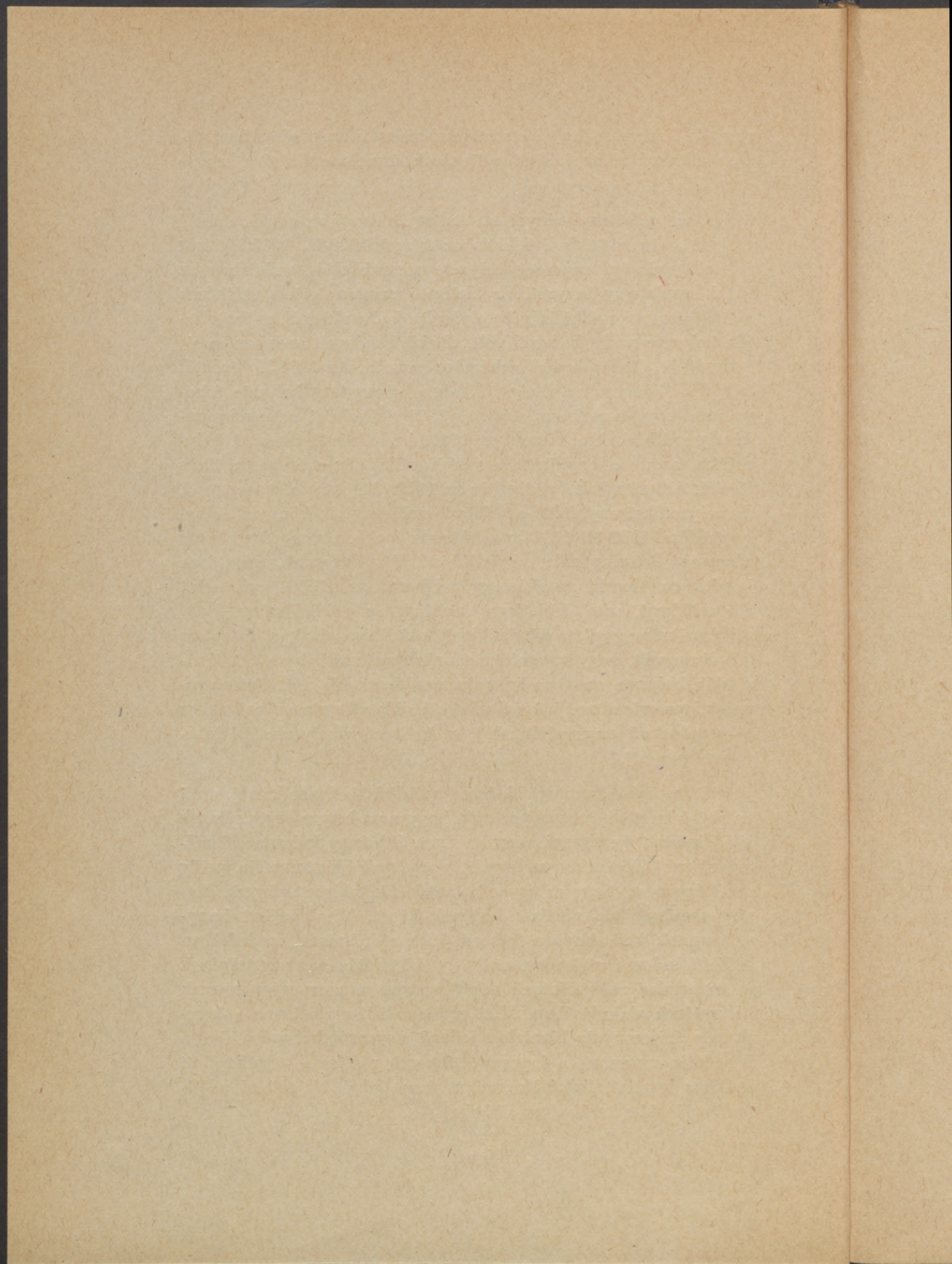
4. A mezőgazdasági népesség, az ipari munkásság és a tisztviselők életszínvonal-alakulásának összehasonlítása.

Érdeklődésre tarthat még számot a vizsgált három népréteg viszonyainak összehasonlítása. Ismételten hangsúlyozzuk, hogy az egyes rétegek életszínvonalának abszolút mértékű összehasonlítása a jelen vizsgálatok alapján nem végezhető. De általában az ilyen irányú vizsgálat rendkívüli nehézségekbe ütköznék, mert az egyes rétegek életkörülményei és szükségletei igen nagy mértékben eltérőek. Ami az egyiknél csaknem nélkülözhetetlen szükségletként jelentkezik, az a másiknál már csak fizikai okok miatt is egyáltalán fel sem merülhet. Pl. a városban élő tisztviselő, vagy munkás életéhez hozzátartozik a színház, a futbalmeccs, stb. látogatása, ami a földművelő tanyai ember számára csak az adottságok miatt sem jöhet szóba. De így van ez még számos más kérdésben is. A pénz eltérő vásárlóereje a városban és a vidéken szintén nyomós ok arra, hogy az életszínvonalak abszolút értelmű összehasonlítása miért nem nyugszik helyes alapokon. Éppen ezért a

vizsgált három réteg életszínvonal-alakulásának összehasonlítása alkalmával az időbeli változások összehasonlítására szorítkozunk.

A vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy az elmúlt másfél évtized alatt az 1929 évi bázishoz képest 1929-től 1933/34 évig a mezőgazdasági népesség helyzete rosszabbodik, miközben az ipari munkásság helyzetét a kielégítő szinten tartott reálbérek mellett a munkanélküliség befolyásolta kedvezőtlenül, a tisztviselők helyzete pedig kedvező volt, életkörülményeit azonban az új generációk elhelyezkedési nehézsége zavarta. Az 1934/35 évektől kezdve a háború kitöréséig, 1939-ig a parasztság helyzete fokozatosan javult s csaknem elérte az 1929 évi szintet, az ipari munkásság reálbérindexe viszont az 1929 évi szint alá csúszott, helyzetüket azonban enyhítette a munkanélküliség szűnése, a tisztviselők életszínvonala pedig bár az 1929 évi szint alatt mozgott, de helyzetüket enyhítette a felnövő családtagjaik könnyebb elhelyezkedése. 1939-től 1944-ig a háborús években a mezőgazdasági népesség életszínvonala, legalábbis „látszólagosan“, jelentősen javult, az ipari munkásság reálbére az 1929 évi szint alá csökkent, amit jelentősen enyhített az a körülmény, hogy munkaalkalma nyílt mindenkinek, aki dolgozni akart és abban a korban volt, hogy valamiféle munkát már vállalhatott. A tisztviselők helyzete azonban igen kedvezőtlenül alakult, életszínvonaluk igen erősen az 1929 évi szint alá süllyedt s vigaszt számukra főleg növekvő generációiknak igen kedvező elhelyezkedési lehetősége nyújtott.

Ez a rövid összefoglaló összehasonlítás is igazolja azt, amit az első fejezetben hangsúlyoztunk, hogy nem helyes egyes rétegek jóléti indexét összegezni, mert az ilyen általános index az ellentétes irányú fejlődéseket semlegesíti, vagy legalábbis tompítja, pedig a cél éppen az, hogy az egyes homogénnek tekintett rétegek életszínvonalának alakulásáról kapjunk képet. Mindamellettt hangsúlyoznunk kell, hogy a háború jelen előrehaladt korszakában a jóléti indexek alakulása mellett a közellátás szerveztségének és zavartalan működésének döntő szerepe van az egyes rétegek helyzetének alakulásában. Mert nyilván hiábavaló lenne a kereseti és árviszonyok hivatalos jellegű egyensúlybáhozása, ha a közellátás szervezete a fogyasztó tömegek részére a megállapított árakhoz igazított fizetésük mellett nem tudná biztosítani a létfenntartásukhoz szükséges cikkeket.

III. Az életszínvonal vizsgálata reprezentatív háztartási statisztika kiépítésével.

A fenti vizsgálatok helyes elméleti alapon haladtak, amikor megállapították, hogy egy réteg és azon belül az egyedek jóléte a számukra rendelkezésre álló szükségleti javak mennyiségétől függ. A statisztikai módszert ennek a figyelembevételével alkalmaztuk és általában a nemzeti termelés globális adataiból indultunk ki. Mint az eredmények is mutatják, az egyes kategóriák életszínvonalának alakulásáról szemléltető képet kaptunk, de az egyes rétegekhez tartozó egyén, illetve a család életkörülményeiről semmiféle felvilágosítást nem kaphattunk. Már pedig a helyes bér- és szociálpolitika alkalmazása szempontjából az egyén, illetve családja mindenkori helyzetének ismerete rendkívül fontos. Célszerűnek látszik éppen ezért a vizsgálatok oly irányú kiépítése, amely erre is választ tud adni.

A reprezentatív háztartási statisztikai adatgyűjtés biztosíthatja csak az egyes rétegekhez tartozó egyének életviszonyainak feltárását és ezek összegezéséből képet kaphatunk az illető réteg életszínvonalának alakulásáról is.

A reprezentatív háztartási statisztika lényege abban van, hogy kiválasztunk a vizsgálni kívánt réteghez tartozó elegendő számú olyan családot, amelyek jellegzetesek az illető társadalmi rétegre és az így kiválasztott egyedek

1. családi
2. jövedelmi
3. kiadási
4. szociális és
5. kulturális viszonyait

részletes vizsgálat tárgyává tesszük oly módon, hogy meghatározott időközönkénti folyamatos igen részletes feljegyzéseik alkotják a vizsgálódások anyagát. A reprezentatív háztartási statisztika sikere természetesen attól függ, hogy elegendő számú családot válasszunk ki, a kiválasztás jellegzetes legyen és az adott feljegyzést

igen részletekbe menően, lelkiismeretesen és folyamatosan, meg-
szakítás nélkül, évekig végezzék.

A helyes reprezentációt úgy érhetjük el, ha az egyes jelleg-
zetes vidékekre tekintettel vagyunk. Pl. az ipari munkásság vizs-
gálatánál Budapest, Budapest környéke, a bányavidék, Győr,
Miskolc, Kassa, az Erdélyi iparvidék, Szeged, stb. lennének azok
a területek, ahol a munkáscsaládokat kellene az adatszolgáltatás
munkájába beszervezni. Ezen területeken belül pedig még a leg-
fontosabb iparágakra is figyelemmel kell lenni. A mezőgazdasági
munkásság helyzetének vizsgálatánál viszont a felvételt már az
egész ország területére kell kiterjeszteni. A tisztviselőknél ele-
gendő lenne Budapest és még néhány nagy város kijelölése. A
területek helyes kijelölése mellett a másik fontos feladat az ele-
gendő számú család kiválasztása. A családok számát illetően meg-
kell jegyeznünk, hogy a nagy tömegek viszonyait igen jól repre-
zentálja az illető réteghez tartozó keresők, illetve családok vi-
szonylag nem nagy száma is, ha a családok kiválasztása meg-
felelő körültekintéssel történik.

A Német Munkafront (Deutsche Arbeitsfront) vezetője 1936
november 27-én kiadott felhívásában pl. 3000 munkáscsalád ház-
tartásstatisztikai felvételét rendelte el a Birodalom területén, ami-
kor a német munkásság életviszonyairól kívánt megbízható,
számszerű képet kapni. A német munkásság sok milliós tömegé-
nek életszínvonalára jellemzőnek vélték a 3000 munkáscsaládra
vonatkozó felvétel eredményét. A felvétel céljából kiválasztott
munkáscsaládok száma a 32 körzet közül a 10 legfontosabb
körzetben a következő volt:

Baden	107
Berlin	116
Düsseldorf	40
Essen	110
Hamburg	41
Hessen-Nassau	105
Köln-Aachen	63
Ruhr-Hessen	33
Westfalia (észak)	110
Westfalia (dél)	92
összesen	817

A reprezentáció szempontjából tehát a legfontosabb ipar-
vidékeken, mint pl. Berlinben megelégedtek 116, Essen, Düssel-

dorf körzetében 110, 40, Hamburg és Köln körzetében 41, illetve 63 munkáscsalád életkörülményeinek vizsgálatával.²² Egy korábbi hasonló tárgyú vizsgálat esetén pedig a megvizsgált családok száma csak 2000 volt.²³ Henry Delpech vizsgálatainál szintén megelégedett 80 munkásháztartás felvételével, amikor Toulouse város munkásságának életszínvonalát kívánta feltárni.²⁴ Ezek és hasonló vizsgálatok is arról győznek meg, hogy a reprezentatív statisztika nem széles körben, hanem nagy részletességgel tárja fel a problémát. A reprezentatív statisztika természetéből folyik, hogy a felvételt a lehető legnagyobb körülményekkel, oly nagyszámú kérdőpont felvételével kell végrehajtani, amely tömegfelvételeknél lehetetlen volna.

Magyarország esetében a széles tömegek életszínvonalának reprezentatív statisztikai módszerrel történő feltárásánál a fentiek szerint megelégedhetnénk pl. a következő számú háztartásnak az adatszolgáltatásba történő bevonásával:

Budapesten	200	munkás háztartás
Budapest környékén	200	„ „
Szénbányavidékeken	200	„ „
Győrben	50	„ „
Szegeden	50	„ „
Miskolcon	100	„ „
Kassán	50	„ „
Erdély és Kárpátalja külön- böző iparvidékein	150	„ „
összesen	1000	munkás háztartás.

Magyarországon tehát mintegy 1000 munkáscsalád háztartásának reprezentatív statisztikai felvétele összhangban állna az említett német, illetve francia vizsgálatokkal és bizonyára igen értékes eredményekre vezetne.

A mezőgazdasági lakosság sok milliós tömegének vizsgálatát illetően a feladatot két részre kellene osztani: a kisbirtokos gazdátársadalomra és a mezőgazdasági munkásságra. A kisbir-

²² Arbeitswissenschaftliches Institut der Deutschen Arbeitsfront: Beiträge zur Statistik der Lebenshaltung des Deutschen Arbeiters. Berlin, 1940. 30 és köv. lap.

²³ Einzelschriften zur Statistik des Deutschen Reiches. Berlin. 1932. II. B: Die Lebenshaltung von 2000 Arbeiter-, Angestellten- und Beamtenhaushaltungen.

²⁴ Henry Delpech: Recherches sur le niveau de vie et les habitudes de consommation. Paris. 1938. 49 l.

tokos gazdatársadalom életkörülményeit az OMGE számtartásstatisztikai vizsgálatai tárják fel. Ezek a vizsgálatok több, mint másfél évtizede folynak, amelyeket az utóbbi időben örvendően ki is szélesítettek. A mezőgazdasági munkásság, illetve munkavállalók életkörülményeinek vizsgálata volna még elvégzendő oly módon, hogy minden vármegye jellegzetes vidékein 5—10 községben, átlagosan 5—10 munkásháztartást kellene megvizsgálni. Összesen tehát mintegy 2000 mezőgazdasági munkavállalónak életviszonyairól kaphatnánk így számszerű képet.

A tisztviselőtársadalom vizsgálata a legkörülményesebb, mert a külföldi kísérletek tapasztalatai²⁵ arról számolnak be, hogy a polgári réteghez tartozók nem szívesen tárják fel életviszonyaikat és nem egyszer röstellik nehéz helyzetüket, mégis ennek a rétegnek vizsgálata érdekében Budapesten 100 és a többi nagyobb vidéki városban összesen 100 tisztviselőcsaládot kellene a háztartásstatisztikai adatszolgáltatás számára megnyerni.

Az egyes rétegek életszínvonalának vizsgálata érdekében Magyarországon tehát

1000 ipari munkáscsalád

2000 mezőgazdasági munkavállaló

200 tisztviselőcsalád

háztartásstatisztikai felvétele valószínűen igen értékes eredményekre vezetne.

A háztartásstatisztikai felvételek eredményessége az adatszolgáltatás pontosságától függ. A különböző műveltségi fokú rétegekhez tartozó családok természetesen nem egyforma készséget mutatnak az adatszolgáltatás tekintetében. Általában az adatszolgáltatók három csoportját különböztetjük meg:

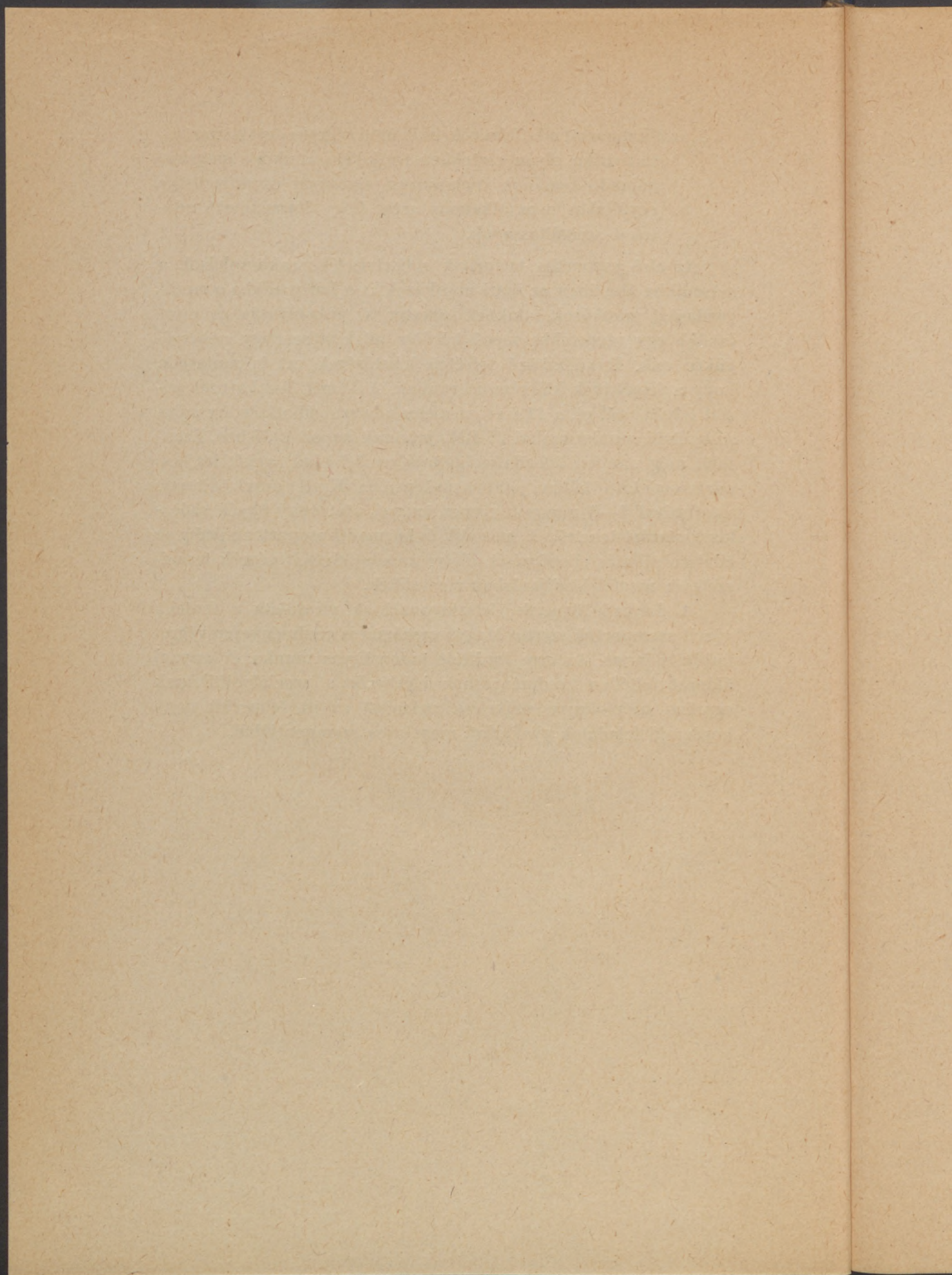
1. az önálló adatszolgáltatók, akik megértik a felvétel lényegét és célját és olyan műveltséggel rendelkeznek, hogy a részletekbe menő adatfeljegyzést maguk önállóan is el tudják végezni,
2. az ellenőrzés alatt álló adatszolgáltatók azok, akik készséget mutatnak a munka elvégzésére, de állandó irányításra szorulnak,

²⁵ Henry Delpech: i. m. 16. l.

3. az alkalmazott adatfelvevők, akik által végrehajtott háztartás-statisztika olyan esetekben fordul elő, amikor a megvizsgálandó családok foglalkozási viszonyai és műveltsége egyáltalán nem alkalmas arra, hogy használható adatokat szolgáltatassanak.

Az első csoportba tartoznak a tisztviselők, szakmunkások, a másodikba általában az ipari munkások és a harmadikba a mezőgazdasági munkások, akiknek sokszor az írás-olvasás és még inkább egy részletekbe menő kérdőív áttekintése nagy nehézségükre esik. E különböző felvételi lehetőségek azt is mutatják, hogy a felvételnek költségei is vannak. A Német Munkafront jelzett felvételénél pl. a 12 havi részletes adatszolgáltatásért az adatszolgáltató munkáscsalád 25 RM. jutalmat kapott 1937-ben. Ezenfelül még minden 30 adatszolgáltató család közül a két legjobb adatszolgáltató külön jutalmazásképen a Kraft durch Freude utazásaival 7—8 napos ingyenes tengeri utat vagy egyéb szórakozó utazást tehetett. A második és harmadik csoportban pedig az adatszolgáltatás ellenőrzését, illetve az adatfelvételt végzők természetesen megfelelő díjazásban részesültek.

A dolgozó tömegek életszínvonalának vizsgálata a fentebb vázolt szempontok szerint Magyarországon is eredményesen végrehajtható lenne. Az erre fordított tudományos munka és anyagi áldozat feltétlen eredményesnek ígérkezik a szociálpolitikának egyrészt tudományos művelése, másrészt az itt felmerült nagy horderejű feladatok gyakorlati megoldása szempontjából.

Die Gestaltung des Lebensniveaus in Ungarn in den Jahren 1924–1944

Die Gestaltung des Lebensniveaus der Bevölkerung hängt von der Größe der nationalen Erzeugung und von der Einkommenverteilung ab. Der Gedanke wäre naheliegend, bei der Untersuchung der Gestaltung des Lebensniveaus den Betrag des Volkseinkommens zu beachten, das die nationale Leistung ausdrückt, weil doch das Volkseinkommen als Grundlage der Lebenshaltung der gesamten Bevölkerung dient. Natürlich muß man nicht an die Geldsumme des Volkseinkommens denken, sondern an die Veränderungen seines Volumens, weil der Wohlstand des Einzelnen oder einzelner Volksschichten nicht von der zahlenmäßigen Größe des Einkommens abhängt, sondern davon, wieviel Güter und Leistungen die nationale Erzeugung der Bevölkerung zur Verfügung stellen kann. Bei der Untersuchung des Lebensniveaus muß man aber in viel tiefere Einzelheiten eindringen, als die Globaldaten des Volkseinkommenvolumens zur Verfügung stellen. Der Grundgedanke des Einkommenverfahrens ist, in jedem Fall die Menge der den einzelnen Schichten zukommenden Güter zu beachten. Das zur Verfügung stehende statistische Material macht es aber nur bei der landwirtschaftlichen Bevölkerung möglich, die tatsächliche Menge der diesen Bevölkerungsschichten zukommenden Güter zu berücksichtigen. Bei der Untersuchung des Lebensniveaus der industriellen Arbeiterschaft und der Angestellten mußten wir uns mit der Festsetzung des Realwertes ihrer Einkommen begnügen. Die Lebensstandardindices, die die Gestaltung des Lebensniveaus der einzelnen Bevölkerungsschichten bezeichnen, summierten wir nicht, rechneten also den sich auf die gesamte Bevölkerung beziehenden Lebensstandardindex nicht aus, weil dieser dem gesteckten Ziel nicht entspricht, das bezweckt die Lebensverhältnisse einzelner größerer, als homogen betrachteter Massen der nationalen Bevölkerung zu untersuchen und die Merk-

male ihrer Gestaltung zu bestimmen. Wir heben hervor, daß das Ziel der Untersuchung darin besteht, die zeitlichen Veränderungen des Lebensniveaus der einzelnen Schichten in den Jahren 1924—1944 zu prüfen, wobei wir das Jahr 1929 als Basisjahr betrachteten. Wir strebten also nicht danach den miteinander verglichenen Wohlstandsindex der einzelnen Schichten zu bestimmen, weil unserer Meinung nach dazu auch keine entsprechende wissenschaftliche Methode zur Verfügung steht.

Welche Schichten der ungarischen Bevölkerung zu prüfen sind, zeigt die Beschäftigungsstatistik der Volkszählung. Nach dieser leben 52% der Bevölkerung von der Urproduktion, 23% sind in der Industrie und 13% in solchen Beschäftigungszweigen tätig, für die Fixgehälter, wie bei den Staatsangestellten bezeichnend sind. Die anderwertig Beschäftigten geben nur 12% der Bevölkerung aus; zu dieser Gruppe gehören der im Handel und im Kreditwesen beschäftigte und in der Wehrmacht beruflich dienende Bevölkerungsteil, die Hausangestellten, die Leute unbekannter Beschäftigung und die Beschäftigungslosen, also solche, die keine homogene Masse der Bevölkerung ausmachen, weswegen wir von der Untersuchung des Lebensniveaus dieser Abstand nahmen. Wir untersuchten also das Lebensniveau dreier Schichten der ungarischen Bevölkerung; die großen Massen des in der Landwirtschaft und in der Industrie beschäftigten, sowie die ebenfalls große Schichte des in öffentlichen Dienst angestellten Bevölkerungsteils. Diese drei Schichten betrachteten wir bei der Untersuchung des Lebensniveaus als homogen, obzwar es offenbar ist, daß in den großen Massen der zu den einzelnen Gruppen Gehörenden sich viele befinden, die unter sehr verschiedenen Verhältnissen leben. Demgegenüber werden die Lebensverhältnisse der zu diesen drei Kategorien Gehörenden durch dieselben Faktoren bestimmt.

Bei der Untersuchung des Lebensniveaus der Agrarbevölkerung gingen wir von dem Ergebnis der landwirtschaftlichen Erzeugung aus. Gemäß der Struktur der ungarischen Landwirtschaft erreicht die Agrarbevölkerung die Befriedigung ihrer Bedürfnisse in zwei Richtungen: einesteils hält sie einen Teil der Produkten zurück, was ihren eigenen Lebensmittelbedarf deckt, andererseits bringt sie den übrigbleibenden Teil der Erzeugung auf den Markt und befriedigt durch die so erzielten Geldeinnahmen ihren Bedarf an Industrieartikeln und ihre anderwertigen Bedürfnisse. Der die Gestaltung des Wohlstandes der

Agrarbevölkerung bezeichnende Index setzt sich also aus zwei Teilen zusammen:

1. aus der Menge der selbst aufgebrauchten Produkten,
2. aus dem Realwert der Geldeinnahmen der auf den Markt gebrachten Produkten.

Den Index der beiden Gruppen summierten wir nach einem gewissen Gewicht. Unter dem Gewicht der beiden Indices verstehen wir das Verhältnis zwischen dem zum eigenen Verbrauch bestimmten und auf den Markt gebrachten Teil des Nettoertrages der landwirtschaftlichen Erzeugung.

Der Wohlstandsindex der Agrarbevölkerung, die beiden Gruppenindices und der gewogene Durchschnitt dieser gestalten sich wie folgt:

Wirtschafts- jahr	Die Menge der zum eigenen Verbrauch der Agrarbevölke- rung geblieben- en Produkte in Indezahlen	Realwert der auf den Markt gebrachten Produkte in Indezahlen		Lebensstan- dardsindex der Agrar- bevölkerung
		1928/29 = 100		
1925/26	93'5	96'9		95'9
1926/27	79'1	95'8		91'0
1927/28	81'1	94'2		90'3
1928/29	100'0	98'2		98'8
1929/30	74'8	100'0		93'7
1930/31	94'0	79'9		85'1
1931/32	104'1	62'6		77'6
1932/33	97'8	53'1		69'2
1933/34	100'8	53'2		69'2
1934/35	121'3	54'2		82'0
1935/36	126'9	57'5		86'9
1936/37	104'5	66'1		78'4
1937/38	110'7	64'3		81'1
1938/39	111'2	86'7		95'4
1939/40	119'2	91'1		101'1
1940/41	103'7	89'3		94'0
1941/42	96'9	83'1	100·3*	88'1 99·1*
1942/43	113'7	66'2	105·8*	86'3 109·0*
1943/44	114'1	90'5	127·3*	100'2 121·8*

* Mit Beachtung der Preise des schwarzen Marktes.

Gemäß dem Lebensstandardsindex sank das Lebensniveau der Agrarbevölkerung gegenüber dem Jahre 1928/29 in 1932/33 und 1933/34 auf seinen Tiefpunkt. Nach der landwirtschaftlichen Krise zeigt der Lebensstandardsindex eine stete Erhöhung bis zum letzten Friedensjahr vor dem jetzigen Weltkrieg und erreichte in 1938/39 ungefähr das Niveau des Basisjahres 1928/29. In den Kriegsjahren erhöhte sich der Wohlstandsindex weiter, besonders wenn man auch die Wirkung des schwarzen Marktes in Betracht zieht.

Bei der Untersuchung des Lebensniveaus der industriellen Arbeiterschaft gingen wir von der Bestimmung des Realwertes der Löhne mit Beachtung des Beschäftigungsgrades aus. Neben der Gestaltung des auf einen Arbeiter entfallenden Reallohnes muß man auch beachten, welcher Teil der Arbeiterschaft diesen Lohn verdient. Die Daten über die Arbeitslosigkeit der industriellen Bevölkerung können in bezug auf Ungarn nicht gebraucht werden, weil in Zeiten der besseren Konjunktur, besonders in den letzteren Jahren, wo infolge der durch den Krieg bedingten forcierten industriellen Erzeugung die Anzahl der industriellen Arbeiter answoll, so daß die Industrie nach Einstellung der früher arbeitslos gewesenen industriellen Arbeiter noch bedeutende Massen aus der Agrarbevölkerung anwarb. Bei der Beachtung des Beschäftigungsgrades gingen wir aber nicht nur von der Arbeiterzahl aus, sondern von dem Betrag sämtlicher Reallohne, die an die in der Industrie beschäftigten Arbeiter ausgezahlt wurden. Die Gestaltung des Lebensniveaus der industriellen Arbeiterschaft wird in Ungarn also nicht durch den Reallohn der durch die Arbeitslosigkeit korrigierten Kennziffer gemessen, sondern durch den Index des Reallohns eines Arbeiters und durch den Index der sämtlichen an die in der Industrie beschäftigten Arbeiter ausgezahlten Reallohne.

Jahr	Durchschnittlicher Jahresreallohn der im Hüttenwesen, in der Fabrikindustrie und im Handwerk beschäftigten Arbeiterschaft	Realwert der gesamten an die in der Industrie beschäftigten Arbeiter ausgezahlten Löhne
	in Indexzahlen	
	1 9 2 8 / 2 9 = 1 0 0	
1929	100·0	100·0
1930	105·5	96·3
1931	103·3	85·6
1932	99·1	72·3
1933	100·9	74·3
1934	99·1	79·2
1935	93·8	80·6
1936	89·9	85·1
1937	87·1	90·6
1938	89·7	100·7
1939	96·7	119·8
1940	93·8	121·5
1941	88·8	123·6
1942	93·3	132·8
1943	80·1	120·2

Der auf einen Arbeiter entfallende durchschnittliche Jahreslohn verminderte sich von 1282 P in 1929 in 1935 auf 935 P, erhöhte sich dann langsam und erreichte erst 1941 den Stand von 1929 und stieg in 1943 auf 1950 P. Man muß hier bemerken, daß es vom Gesichtspunkt des durchschnittlichen Jahreslohnes Bedeutung besitzt, daß im Falle der stark wachsenden Arbeiterzahl, die Anzahl der ungelernten Arbeiter sich stärker erhöhte, als die der Facharbeiter. Das bewirkt die Verminderung oder nur geringere Erhöhung des auf einen Arbeiter entfallenden durchschnittlichen Jahreserwerbes. Gemäß der Gestaltung der Lebenshaltungskosten, sank der jährliche durchschnittliche Reallohn eines Arbeiters in den Jahren 1937—1939 auf seinen niedrigsten Stand und war durchschnittlich um 10—13% niedriger als in 1929. In den Kriegsjahren erhöhte sich der Nominalwert der Löhne, ihr Realwert erhöhte sich aber infolge der Teuerung der Bedarfsartikel nicht. Die eben skizzierte Gestaltung des jährlichen Realerwerbs eines Arbeiters zeigt aber allein noch nicht die tatsächliche Gestaltung des Lebensniveaus der Arbeiterschaft. Diese zeigt nur die Lage eines solchen Arbeiters, der z. B. in dem vergangenen anderthalb Jahrzehnt nur zu zweit mit seiner Frau lebte und keine Kinder besaß, oder nur Kinder in nicht erwerbsfähigem Alter. Die Lage der größeren Mehrheit wird nämlich dadurch bezeichnet, daß heute alle sich im arbeitsfähigen Alter befindlichen Glieder der Familie Arbeit finden, gegenüber der vorhergegangenen Jahre, als höchstens der Familienerhalter arbeitete und nicht selten selbst arbeitslos war, oder von seinem Erwerb arbeitslose Angehörige unterstützen mußte. Bei einem vor anderthalb Jahrzehnt jung gewesenem Arbeiterhepaar z. B., das damals 2—3 minderjährige Kinder besaß, ist heute die Lage so, daß neben dem Familienerhalter die inzwischen aufgewachsenen Kinder auch arbeiten, und es kommt auch öfters vor, daß die Mädchen Büroarbeit annehmen, während die Knaben in der Industrie oder im Handel tätig sind. Das Lebensniveau der Familie wird also nicht allein durch den Erwerb des Familienerhalters, sondern auch durch den gesamten Erwerb aller Familienmitglieder bestimmt.

Die Gestaltung des Wohlstandes der industriellen Arbeiterschaft wird also durch den Index des auf einen Arbeiter entfallenden Reallohnes und durch den Index des an die ganze Arbeiterschaft ausgezahlten Reallohnes zusammen ausgedrückt. Die beiden Indices getrennt zeigen nicht die wahre Lage, weil

neben der Gestaltung des Reallohnes des einzelnen Arbeiters es vom Gesichtspunkt der großen Massen aus von Bedeutung ist, welche Schichten zu Erwerb gelangen. Die Gestaltung der an die ganze Arbeiterschaft gezahlten Reallohnsummen ist allein aber auch nicht genügend zur Beurteilung des Lebensniveaus der industriellen Arbeiterschaft, weil man bei einer günstigeren Beschäftigungslage, wie z. B. in den letzten Jahren, aus der Anschwellung der Arbeiterzahl noch nicht auf eine gleich große Erhöhung des Lebensniveaus der Industriearbeiterschaft folgern kann, weil die Industrie bedeutende Mengen der Agrarbevölkerung aufzog. Die beiden Indices kann man also nicht zusammenziehen, wenn man aber die Gestaltung des tatsächlichen Lebensniveaus der gesamten Arbeiterschaft erkennen will, muß man die beiden Indices nebeneinander prüfen und zusammen bewerten.

Bei der Untersuchung des Lebensniveaus der Angestellten mit Fixgehalt unterscheiden wir zwei Gruppen: die Angestellten des öffentlichen Dienstes und die Privatangestellten. In die erste Gruppe gehören die Staats- und Munizipalbeamten, städtische und Gemeindeangestellten, also Beamte des öffentlichen Dienstes und die Beamten der öffentlichen Betriebe. Die in die zweite Gruppe gehörenden Angestellten betätigen sich fast ausschließlich in der Industrie und im Handel. Den Lebensniveauindex der Staatsangestellten erhielten wir, als wir den ganzen Monatsgehalt (mit Zins, Familienzuschuß und anderen Zulagen gerechnet) mit den Lebenshaltungskosten dividierten. Von den verschiedenen Gehaltsklassen der Angestellten des öffentlichen Dienstes wählten wir drei aus, die bezeichnend für die Erwerbsverhältnisse der Beamten sind. In jedem Fall nahmen wir eine in Budapest lebende vierköpfige (zwei Kinder) Familie in Betracht.

Aus der Untersuchung geht hervor, daß der Realwert des Gehaltes der behandelten Klassen in den verflossenen zwei Jahrzehnten parallel verlief. Mit dem als Basis gewählten Jahr 1929 verglichen, gestaltete sich der Gehalt der II. Unterbeamtenklasse, die für kleine Beamte bezeichnend ist am günstigsten, weil die Gehaltskürzung, die bei der Sanierung von 1931—1933 vollzogen wurde, dem Sinken der Preise nicht genau folgte. Das Lebensniveau dieser Schichte gestaltete sich in den Jahren 1930—1936, verglichen mit 1929, günstig und stand durchschnittlich um 10% über dem Stand von 1929. Diese Jahre bedeuteten die Zeitspanne der wirtschaftlichen Krise, als der Erfahrung nach die Lage der kleinen Beamten besser als die des Bauerntums, der

Arbeiterschaft und der übrigen Beamten war. Das zeigte sich auch darin, daß die zu dieser Klasse gehörenden Post- und Eisenbahnbeamten, sowie Gendarmen, usw., aus ihren Ersparnissen am ehesten Grundstücke erwerben und kleine Familienhäuser erbauen konnten. In 1937 sank ihr Realeinkommen auf den Stand von 1929, gestaltete sich aber nach diesem Sinken bis Mitte 1940 wieder günstig. Vom Herbst 1940 an sank es aber unter den Stand von 1929. Von dieser Zeit an zeigt der Lebensstandardsindex der kleinen Beamten große Schwankungen, so daß nach einer jeden Gehaltsregelung die Kurve ihres Realeinkommens infolge der steigenden Preise von neuem sank, bis zur nächsten Gehaltsregelung. Die Gehaltsregelung vom Sommer 1943 erhöhte zwar den Index ihres Realgehaltes auf den 100 betragenden Stand von 1929, infolge der nachher sich fortsetzenden Teuerung aber sank er Anfangs 1944 auf 72.

Der Realwert der Gehälter der X. und der VI. Gehaltsklasse verlief parallel, der Index der X. Gehaltsklasse bewegte sich aber etwas über dem der VI. Gehaltsklasse. Bei diesen Kategorien bewegte sich der Index des Realwertes der Gehälter nur in wenigen Jahren (1930—1935) über dem Stand von 1929 und sank von Mitte 1936 an unter den Stand von 1929. Von 1939 an waren die Schwankungen ähnlich wie bei den Gehältern der Unterbeamten, mit dem Unterschied, daß das Sinken noch tiefer war, als bei den vorherigen. Nach der Gehaltsregelung von Mitte 1943 war Anfang 1944 der Index des Realwertes der Beamtengehälter (in der X. und VI. Gehaltsklasse) 68,4, bzw. 64,3.

Zusammenfassend zeigen die Ergebnisse der Untersuchung, daß in dem vergangenen anderthalb Jahrzehnt von 1929 bis 1933—1934 (1929 = 100) sich die Lage der Agrarbevölkerung verschlechterte, während die Lage der Industriearbeiterschaft — neben einem befriedigend stehenden Reallohn — durch die Arbeitslosigkeit ungünstig beeinflußt wurde, die Lage der Beamten günstig war, ihre Lebensumstände aber dadurch gestört wurden, daß die neuen Generationen nur schwer ihren selbständigen Unterhalt finden konnten. Von den Jahren 1934—1935 angefangen bis zum Ausbruch des Krieges in 1939, besserte sich die Lage der Agrarbevölkerung stetig und erreichte fast den Stand von 1929. Der Reallohnindex der industriellen Bevölkerung aber giitt unter den Stand von 1929. Die Lage wurde aber durch das langsame Aufhören der Arbeitslosigkeit gemildert. Obzwar das Lebensniveau der Beamten unter dem von 1929

stand, wurde ihre Lage dadurch günstig beeinflußt, daß die aufwachsenden Familienmitglieder sich leichter selbständig machen konnten. In den Kriegsjahren von 1939—1944 verbesserte sich das Lebensniveau der Agrarbevölkerung wenigstens scheinbar bedeutend. Der Reallohn der industriellen Arbeiterschaft sank unter den Stand von 1929, für Alle aber, die arbeiten wollten und sich in arbeitsfähigem Alter befanden, waren Arbeitsgelegenheiten vorhanden. Die Lage der Beamten gestaltete sich ungünstig, ihr Lebensniveau sank stark unter den Stand von 1929. Auch diese vergleichende Zusammenfassung bezeugt, daß es nicht richtig ist die Wohlstandsindices der einzelnen Schichten zu summieren, weil ein solcher allgemeiner Index die Entwicklungen entgegengesetzter Richtung neutralisieren oder wenigstens dämpfen würde, obzwar das Ziel darin besteht, von der Gestaltung des Lebensniveaus der einzelnen, als homogen zu betrachtenden Schichten ein Bild zu bekommen.

A Magyar Ipari Munkatudományi Intézetet a „Magyar Ipari Munkatudományi Intézet” Egyesület tartja fenn. Az Intézet feladatai:

a) az ipari munka és az ipari munkát végző társadalmi rétegek helyzetének, kérdéseinek módszeres vizsgálata;

b) a közvéleménynek és különösen az érdekelt közintézményeknek és érdekképviseléseknek a tudományos munka eredményeiről való tájékoztatása;

c) fiatal társadalomtudós gárda nevelése.

A „Magyar Ipari Munkatudományi Intézet” Egyesület *rendes tagjai* azok a Magyarországon székhellyel bíró, jellegüknél fogva a munkatudományok iránt érdeklődő és azt támogató jogi személyek, amelyeket az Egyesület elnöki tanácsa kérelmükre a tagok sorába felvesz.

A Magyar Ipari Munkatudományi Intézet eddig megjelent kiadványai:

1. Rézler Gyula: Egy magyar textilgyár munkástársadalma. Ára 6.— P.

2. Matolcsy Mátyás: Az életszínvonal alakulása Magyarországon 1924—1944. Ára: 12 P.

A Magyar Ipari Munkatudományi Intézet rendszeres, időszaki és esetenként megjelenő kiadványainak évi előfizetési díja 200.— P.

UNGARISCHES ARBEITSWISSENSCHAFTLICHES
INSTITUT FÜR INDUSTRIE
2. HEFT

DIE
GESTALTUNG
DES LEBENSNIVEAUS
IN UNGARN

1924–1944.

VON:
DR. MATTHIAS MATOLCSY

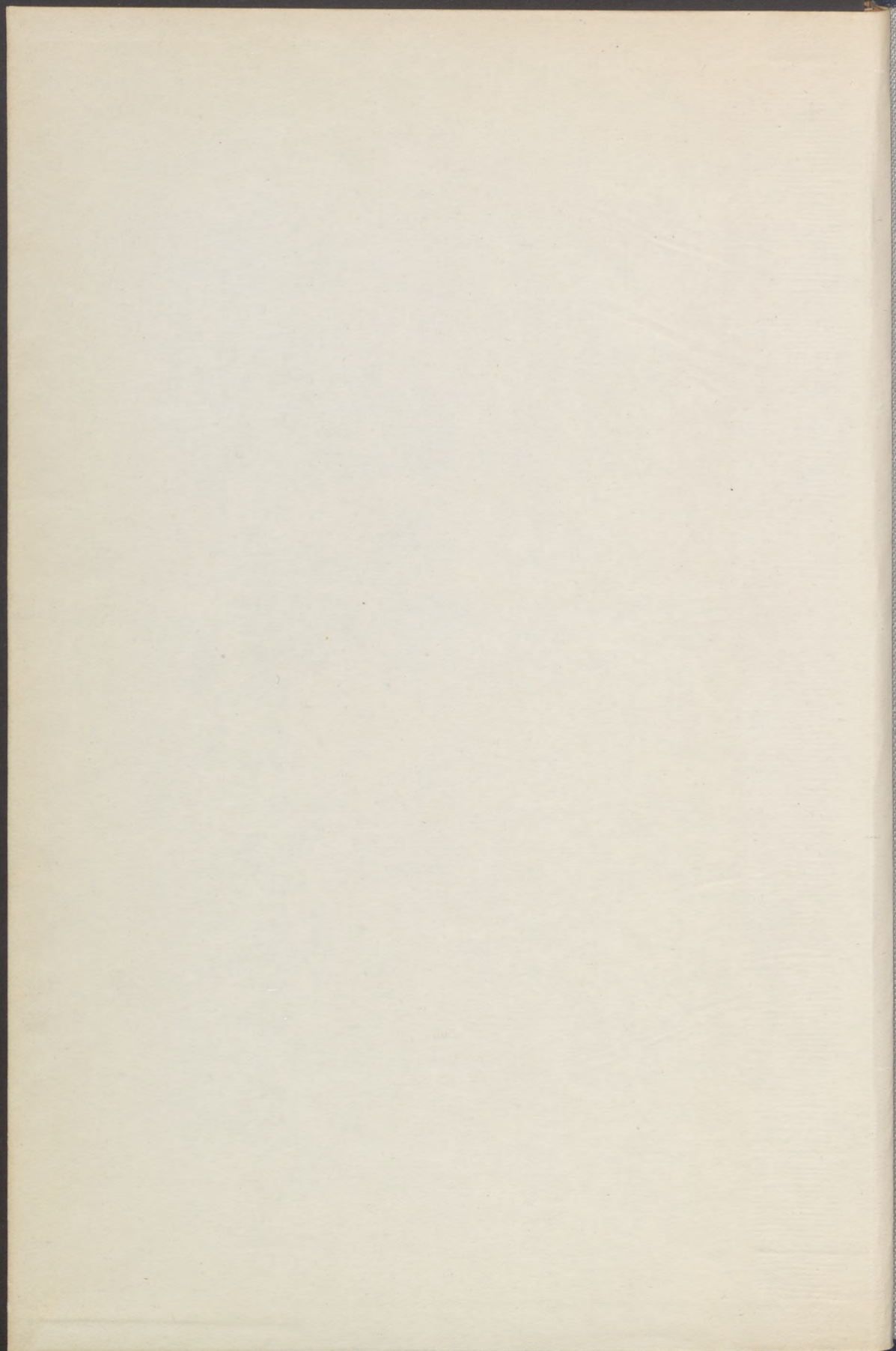
BUDAPEST, 1944.

VERLAG
DAS UNGARISCHE ARBEITSWISSENSCHAFTLICHE INSTITUT
FÜR INDUSTRIE
(BUDAPEST, II., ORLÓ-UTCA 7. TELEPHON: 164-662.)

ES

UT

2.)

1974 JAN 9

